

LJUBLJANSKI
ZVON

11

LETNIK XLVII

1927

Vsebina zvezka za mesec november:

1. Srečko Kosovel: Pesmi iz zapuščine (Verzi. — Pogovor z Neznanim. — Slabotno srce. — Balada.) 641
  2. Pavel Golia: Večernice 642
  3. Vladimir Levstik: Hilarij Pernat (Konec prih.) 644
  4. R. Maister: Kraški piloti 660
  5. B. Borko: Borisav Stanković 660
  6. Miran Jarc: Prizor iz pesnitve Vergerij 667
  7. Franjo Čibej: Umetniško ustvarjanje Ivana Cankarja 678
  8. Joža Lovrenčič: Publius in Hispala (Konec prih.) 686
  9. Anton Ocvirk: Ptice v mesečini 695
  10. Književna poročila 695
Srečko Kosovel, Pesmi (Fran. Albrecht). — Alojzij Res, Rožice sv. Frančiška (Anton Debeljak). — Prof. St. Stanojević, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka (Andrej Budal). — Karel Čapek-M. Ignjačević, Makropulosova tajna (Miran Jarc). — Miroslav Hirtz, Novele iz životinjskoga sveta (A. D.).
  11. Kronika 703
Opera (Slavko Osterc).
  12. Portret gledališkega igralca Ivana Levarja.
-

LJUBLJANSKI ZVON

izhaja v posameznih zvezkih ter stane na leto 120 Din, za pol leta 60 Din, za četrt leta 30 Din, za inozemstvo 150 Din.

Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Na reklamacije se pošlje reklamirana številka brezplačno le tedaj, če se je reklamirala najkasneje en mesec po njenem izidu. Za poznejše reklamacije se mora reklamirana številka plačati.

Urejuje FRAN ALBRECHT

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo.

Upravništvo: Prešernova ulica št. 54.

Izdaja «Tiskovna zadruga», r. z. z o. z. v Ljubljani.

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani (predstavnik Miroslav Ambrožič).

LJUBLJANSKI ZVON

MESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST IN PROSVETO

Srečko Kosovel: Pesmi iz zapuščine

Verzi

Moja pesem je eksplozija,
divja raztrganost, disharmonija —
moja pesem noče do vas,
ki ste po božji previdnosti, volji
mrtvi esteti, muzejski molji —
moja pesem je moj obraz.

Pogovor z Neznanim

Zemlja kot črna kepa obupa
nad plašno izmučeno dušo stoji,
ki svoje peroti je v daljo razpela,
da tebe, Neznani, bi vase ujela —
kje si, kje si?

Strašna, o strašna ta črna je noč,
vendār presvetlā, da se v njej izgubiš,
da kot zvezda zatoneš v globoko temo,
da v podzavesti se potopiš,
potopiš.

Kje si, ti moje duše tečajnik,
kod hodiš povej, kje sedaj se mudiš?
Zemlja kot črna kepa obupa,
in ti molčiš...

Rahlo potapljam se v nemo globino,
v črno temino široke noči,
duša pa čaka, da On pride mimo,
srce ga čaka, da spregovori.
Vse je odeto v tišino, v temino —
Neznanega ni...

Slabotno srce

Reci, srce, kaj se bojiš,
reci, srce, kaj trepetáš?
Ali vznemirja visoki te križ,
ali povsod pričujoča laž?
Človek, govori, čemu bleliš?
Ali je ječa povod strahu,
in te pretresa, ker ne slediš
v duši, po vesti svojemu Bogu?
Ali te strah je zlobe ljudi
in ne veruješ v lepoto sveta,
ker si tajiš, da nikjer več je ni?
Molči, ah molči! Zaprl bom oči,
da se mi v prsih strast pomiri
kakor jezero sredi gorâ.

Balada

V jesenski tihi čas
prileti brinjevka
na Kras.

Na polju več
nikogar ni,

ona sama	Strel v tišini,
čez gmajno leti,	droben curek krvi — —
in samo lovec	brinjevka
ji sledi.	obleži, obleži ...

Pavel Golia: Večernice

I.

Nad reko se vrté pošastne sence
v pojemajoči luči.
Oblaki, beli kakor mleko,
hité, kot da jih muči težka vest
za tuje grehe,
kot da jih žgoča negotovost žene — —
Bolest, zakaj si stisnila
v tej plašni uri brez utehe
plašno srcé samotni nočni ptici?
Moj Bog, kako mi dušo bičajo
sredi brezradostne planjave
njeni žalobni klici!

II.

V daljavi gorijo grebeni gorá
v plamenih večerne zarje.
Z valujočimi kodri prijateljic trav
se veter vedrilec igra
in skače po tratah in teče čez barje
k večerni molitvi dolenskih dobav.

Pozdravi, o veter vedrilec,
vinogradnika, brata nam v Kristi,
ki ob rujnih sokovih
sanjari zvečer na pristavi
o dobrih ljudeh, o pravičnih bogovih.
Oj sokovi, kot deklice — opojni in čisti!

Ponoči pa, bratec nemirni,
spet poskoči, pohiti
v revirje povesti in bajk
basnovitih Gorjancev!

Tam tava slednjo noč v polnočni čas
duh Janeza Trdine
in blagoslavlja obéroč
dolenjske hribe in doline.
Lahnokrili tovariš, za vse nas poljubi
sredi stoletnih bukev in hrastov
častitljivi, nesmrtni lik njegov.

III.

Nad dehtečimi travniki noč se hladí,
pojoč serenade zaljubljenim pticam,
ki v gnezdecih toplih imajo se rade.
Kot tihi puščavniki,
kot sloki menihi
molčijo zamaknjeni v mesečnem doli
samotni topoli,
nad njimi pa diha lazur zlatooki
v našo tesno dolino
svetotajno bližino Neznanca,
ki ob zvezdnih večerih
brežšumno v prostranstvih prebira
ključe vsemira.

Vladimir Levstik: Hilarij Pernat

(Nadaljevanje.)

XVI.

Hilarij Pernat ni umrl. Čeprav so vsi sorodniki, prijatelji, znanci in malone vsi prebivalci našega mesteca nestrpno čakali njegove smrti, je ostal živ. Koža na njem se je stanjšala do prozornosti; njegovo šibko telesce je shujšalo tako zelo, da mu skoro ni bilo čutiti teže; kdor ni poznal skrivnosti njegovega hrepenenja, se je čudil, odkod je vzel toliko odporne moči. Toda ostal je. Tanka bilka je odolela kosi, ki je z razmahom podirala smreko in hrast!

Kadar zdaj govori o svoji bolezni, se smeje. Pravi, da ni bilo tako strašno in da se ni kdo ve kako bal umreti; da ga bolezen in misel na smrt vobče nista niti od daleč tako mučili kakor druge stvari, o katerih ne mara govoriti. In res je bilo tako. V teku dni in tednov, ki jih je striček takrat preležal na postelji in premedlel v naslanjaču, je vsak dan stokrat umrl in vsak dan stokrat okusil ločitev duše od telesa, napore poti na oni svet, vice, pekel in kazen božjo za svoje grehe.

Pravijo, da je kričal, tulil, otepal z vsemi štirimi, metal odejo s sebe in glasno jokal od besnosti, ko se je prvič osvestil in je zagledal okoli sebe toliko milih obrazov in toliko ustrezljivih rok, ki so se neučakano iztezale, da bi mu zatisnile oči. Takrat in še dolgo potem jih je podil iz hiše, kričal, da jih ne potrebuje, da jih noče videti, da jih sovraži kakor poslednjo sodrgo na svetu. V lice jim je očital, da so umazani pohlepneži in izpodlezovalci, ki bi mu najrajši živemu iztrgali vse, kar ima; preklinjal jih je v deveto koleno, pljuval okoli sebe in izražal svojo stričevsko naklonjenost z besedami, kakršnih ni do tistih dob živa duša slišala iz njegovih ust... In kadar je bil zaman potrosil zaloge svojega gneva, je jel prositi. Zaklinjal jih je, naj ga puste pri miru; naj ne mučijo nesrečnega starca — naj prizaneso minutam, ki so morda poslednje drobtinice njegovega življenja. Smrt se bliža, čas hiti, kmalu bo ugasnila lučka v tej ubogi glavi; on pa bi tako neizmerno rad še kaj premislil — vsaj še mislil, ko drugega ne more! Tako govoreč je hlipal kakor dete.

Toda psovke in prošnje so bile enako jalove. Vse je bilo bob v steno. Karkoli je rekla Stana, je bilo zaman. Striček ni vedel, kaj govori; njegovo otepanje in zmerjanje, vpitje in prekli-

njanje, njegov jok in stok — vse to so bili pojavi bolezni, ki dela človeka nestrpnega, jeznega nase in na ves svet. Kaj, oni naj bi ga zapustili! Oni naj ne bi skrbeli zanj, ki ga ljubijo bolj od punčice v svojih očeh! Do smrti bi jih pekla vest in sram, da so bili tako trdosrčni, tako zavrženi. Tem bolj, ker uboga Stana ne zmore sama vsega; sie bricht ja zusammen. V svoji vnemi so bili zmožni hvale in usmiljenja celo do nje!

Z eno besedo, velikodušje in požrtvovalnost teh ljudi se nista dali obrzdati. Stana, drugače polna odločnosti, je bila kakor hroma. Ne samo, da je stričkovo obolenje nalik streli iz jasnega omamilo njeno voljo; ne samo, da so ji napor postrežbe, prečute noči in neprestana pažnja, zdaj na bolnika, zdaj na dobrotnike, obenem z močjo telesa izpili tudi prožnost duha; najezdnikov je bilo tudi preveč in za njimi je stalo vse mesto v strnjjenih vrstah. Kdo neki bi hotel razpravljati o tem, da naj ljubeči sorodniki ne krajšajo stričku poslednjih dni? Kdo bi ji pritrnil, da je peklen-ska okrutnost, če sede vse noči pri siromaku, ki jih videti noče? Kdo se ne bi bil zgrozil nad njo, da je pokazala Blanki in Alisi, gospe Fini in Jeanu Bellétu vrata? In vobče: kdo bi šel, če bi ga podila? Vedela je, da bi se boj s sorodniki in z vkoreninjenimi moralnimi čuvstvi družbe neizogibno izpremenil v njen poraz. Ona sama bi se morala umakniti; pregnali bi jo iz Vrtne ulice in bolni striček bi ostal sam s temi mrzkimi ljudmi, brez angela, ki bi ga čuval njihovih namenov.

Teh namenov jo je bilo tajinstveno strah. Če je iskala, kaj bi jim mogla očitati razen hlepenja po starčevem imetku, ni našla ničesar razumnega; in vendar ni v njej nikoli utihnil glas, ki jo je opominjal, da mora biti neprestano v njegovi bližini. Kar groza jo je bilo ugibati, zakaj je tega potreba in kaj bi se lahko zgodilo s stričkom, če bi nje ne bilo. Obhajale so jo slutnje in sumnje, vrtoglave kakor brezdna izkušnjav. Bežala je pred njimi ter jih podila od sebe, dokazujoč si, da so do blaznosti nemogoče; a vzlic temu jo je neizbrisno skelel spomin na nekaj, kar se je bilo zgo-dilo tretji ali četrti dan po stričkovem obolenju.

Bilo je popoldne. Bolnik je ležal v dremotici s štiridesetimi stopnjami vročine; Blanka in Jean Bellé sta sedela pri njem. Oba sta se prijemala za glavo in tožila, da je zrak neznosen. Ko je Stana za trenutek ostavila sobo, sta se spogledala. Nedvomno je bilo samo naključje — toda ona si je zapomnila tisti pogled! Nič hudega ne sluteč je šla, da izpije kozarec vode. Ko se je vrnila, ji je udaril naproti prepilh, tak prepilh, da so zavese vodoravno fofotale v sobo!

«Dihati ni več moči!» je zagodrnjal Bellé, videč njen preplah. In gospa Nákrtova je brž dodala: «Man erstickt ja!» — kakor bi se opravičevala...

Stana je v brezumnem strahu planila k oknom in ju je zaprla. Nato je čisto nehote obstala sredi sobe ter uprla pogled v dvojico. Srce ji je glasno razbijalo v prsih. Izraz njenega obličja in njenih oči je moral biti poseben, zakaj trafikantka in štacunar nista zinila niti besedice, da bi se postavila po robu. Samo obraz Jeana Belléta se je zdel nekaj minut še bolj zaripel in pogled gospe Blanke še bolj zelen nego po navadi...

Od tistih dob je Stana pazila. Med njo in med njimi se je začela tiha vojna. Niti dveh minut ni mogla prebiti, ne da bi pogledala k bolniku; in kadar sta jo zlomila bedenje in napor, je vstala po desetkrat v teku noči ter prišla po prstih k stričkovi postelji, ob kateri je dremala časih Nákrtovka, časih njena hči, največkrat pa obe hkratu.

Zakaj tudi sorodniki so ga stražili. Kakor da je prestala v teh odločilnih dneh vsa zavist med njimi, so se složno vrstili ob njegovi postelji trafikantka, Alisa, Belé in gospa Fini, kolikor se je utegnila odtrgati od doma in otrok. Celo Karel Plešivic je od kraja silil v hišo; nedvomno bi se bil prilepil tudi on, da ga ni štacunar kratkomalo vrgel čez prag. Prišli so in niso nikoli več odšli, ne da bi pustili v zavzeti trdnjavi posadko. Nákrtovi dami sta se kar naselili v Vrtni ulici. Postlali sta si na zofi v profesorjevi pisalni sobi; med tem ko je ena zehala ob bolnikovi postelji, se je razlegalo smrčanje druge izza priprtih vrat. Več ko naravno je bilo, da sta tudi jedli iz Stanine kuhinje — o, samo tisto, kar je ostalo stričku! Bolnik potrebuje slastne, krepilne hrane — kaj, Stana mu je namenila samo čisto juho? Ne, ne, doktor Balant je pretiraval zastran dijete; treba je bilo pečenih pišk, dunajskih zrezkov, rižotke, kipnikov in omelet. Profesor se je branil in Nákrtovki sta vneto používali nedotaknjene jedi, «da ne bi ostale». Vzlic bedenju in skrbi za stričkovo življenje sta se obe zredili tiste dni!

Izprva je šlo za to, da stavec ne bi odkril Blankine tatvine ali pa poklical notarja in napravil z njim druge, enako neugodne oporoke. «Umrli bo, nu,» so se tolašili; «delili bomo, vsakomur toliko, kolikor pride nanj.» Toda Hilarij Pernat ni hotel umreti. Osmi dan po izbruhu pljučnice je prišel doktor Balant baš ob času, ko je striček mirno in neobičajno blaženo spal. Pogledal ga je, potipal mu žilo, pokimal s plečasto glavo in se važno obrnil k sorodnikom, ki so bili zbrani okoli postelje.

«Križa je srečno minila,» je šepnil z važnim glasom. «Pravi čudež v teh letih in s to šibko konstitucijo. Nu, hvala Bogu. Naj-hujšega ne bo.»

Učinek teh besed je bil zelo nenadejan. Jean Bellé se je zdrznil, izbuljil oči in ves zardel, prav kakor da hoče vzrojiti.

«Kako ... kako pravite?» je vprašal nekam hripavo. «Da ne bo umrl? ...»

Alisa Nákrtova je vztrepetala kakor šiba na vodi. «Ne bo ... umrl,» je ponovila. «Ne bo ... umrl! ...» In njen obraz, ki se je bil zadnje čase čudno izpremenil, je postal mrtvaško blede.

«Ne bo umrl!» je zamrmrala trafikantka. «Er wird nicht ... Ali — to je vendar unmöglich! ...» Šele čez pol minute se je spomnila in dodala: «Bog bodi zahvaljen! Ah, ljubi, zlati onkel Hilarius!» Toda glas, s katerim so bile izrečene, je dajal tem besedam čisto poseben pomen.

Samo Stana ni rekla ničesar. Polnezavestna od radosti se je naslonila na vrata in je sklenila roke. Bilo ji je, kakor da vidi po dolgi, obupno temni noči prvi svit rešilne zarje. Njen striček, njen dobri, mali, ubogi striček ne bo umrl! Nu, tedaj se bo vse uredilo. Če striček ne bo umrl, ji bo lahko potrpeti in čakati lepših dni ...

Razočaranje ljubečih sorodnikov pa je opazila tudi ona in si ga je dobro zapisala v spomin.

Dokler je smrt prhutala nad njim, je bila Hilarija Pernata sama nestrpnost in zloba. Ure brezčutnega ležanja, bednega stokanja in brezmiselnega bledenja so se vrstile z izbruhi gneva na vse, kar ga je obdajalo. Nákrtovi dami nista slišali za vso svojo požrtvovalnost niti besedice hvale, zato pa tem več očitkov in psovk; Jean Bellé je izvedel v tem času več resnice o pravem značaju svojih trgovskih navad, nego v vsem prejšnjem in poznejšem življenju; še Stani se skoro ni posrečilo, da bi ustregla besnemu starcu. Ko pa je prvič bistreje pogledal in začutil, da je otet, se je ves izpremenil. Njegova nestrpnost se je preobrnila v malone angelsko potrpljenje, njegova jezavost v presenetljivo, že kar nenaravno krotkost. Bilo je, kakor da se je vdal v usodo in sprejel zlo, ki ga ni mogel odvrniti, za ustanovljeni red stvari. Popadi togote so ponehali, besede, s katerimi je kazal blagim sorodnikom vrata, so postajale od dne do dne bolj izbrane; nazadnje je opustil ta boj brez upa zmage in je začel govoriti o manj neprijetnih rečeh. Zdivjal je samo še enkrat: takrat, ko so poslednjič navili primaž in so ga hoteli pregovoriti, češ, pravkaršnja pljučnica naj bi mu bila opomin, da moramo biti vsak čas pripravljeni, zakaj človek ne ve ne ure ne dneva — in tako

dalje. Tolikanj je tistikrat pihal v svojem naslanjaču ter kričal in vreščal s svojim šibkim, od bolezní še votlim glasom in tako blizu je bila nevarnost, da pride trafikantkino dejanje na dan — da je Blanka pl. Nagerthova drevenela od mrzle groze in v duhu stokrat preklela svoj jezik.

«Ali vas skrbi moj testament!» je vpil striček Hilarij, krileč s prozornimi shujšanimi rokami. «Ali se vam mudi, da bi bil napisan — in zakaj? Česa se nadejate od njega? Govorite, povejte naravnost...»

In ko so poizkusili govoriti naravnost, jih je prekinil:

«Tako mi je, kakor da ležim ranjen nekje sredi polja in me obletavajo vrane, vso dolgo noč in ves božji dan — ter krakajo name in me priganjajo: ‚Pogini, da se nažremo tvojega mesa!‘ ... Napravi oporoko, starec, in umri, da razgrabimo, kar je tvojega — jelite? Tako, tako bi rekli, če bi govorili naravnost! ... Hijene ste, vsi, kar vas je, ste hijene.»

Nato je zdajci lokavo blisnil z očmi okoli sebe.

«Kdo ve,» se je zahahljal, «morda je pa že napravljena? Morda sem jo že napisal — in nikakor ne take, kakršne si želite! Kdo pa ve, česa je zmožen stari potuhnjenec v svoji zlobi?» Povzdignil je glas: «Daj, Stana, stopi po oporoko! Prinesi jo, da vidijo te blage duše, kako nepotrebne so njihove skrbi!»

Če je bila Blanka kdaj hvaležna Stani, ji je bila za to, da je v tem trenutku sama začela tolažiti razjarjenega možička. Dolgo se ni dal pomiriti. Odnehal je šele po deseti ali dvajseti prisegi, da ga ne bodo nikoli več trpinčili s stvarmi, ki ni hotel misliti nanje — zdaj, po svojem vstajenju od mrtvih, še manj nego prej!

Tisti dan so vsi trije, Žan, trafikantka in Alisa, končno-veljavno spoznali, da jim je glavni naval izpodletel. Njihovi upi so bili, kakor se je izrazil Bele, «za devetdeset procentov pod nominalo», zakaj striček je imel v podtaknjenem ovoju s prazno polo bombo, ki je utegnila preko noči raznesti vse zlate gradove v sip in prah. Treba je bilo samo tega, da popade starca želja prečitati oporoko. Preprečenje te katastrofe je mahoma postalo najvažnejša naloga lakomnikov, ki so skoro mesec dni kraljevali v profesorjevi hiši kakor med svojimi štirimi stenami ter prijemali njegovo pohištvo in drage predmete njegovih zbirk z blagodejnim občutkom lastništva. Le kako je bilo mogoče, da se je zdelo Blanki njegova smrt tako gotova? Brez tiste gotovosti ne bi bila toli bedasto vtaknila glave v precep. Zapeljivi privid uspeha, bogastva in gospodščine je zdaj kopnel, kakor kopni

megla v solnčni pripeki. Samo nepreračunljiva muhavost sreče ga je mogla priklicati nazaj.

In tako je sčasoma zavladalo v Vrtni ulici čudno stanje. Strah pred razkrinkanjem in obupna težnja po tistem, na kar sta bili zgradili toliko nad, nista dali Nakrtovki in njeni hčeri, da bi ostavili bojišče. Jean Bellé in gospa Fini sta se že umikala, a Blanka in Alisa sta trmasto vztrajali na postojankah. Zdelo se jima je, da še ne more — da še ne sme biti vse odločeno! In dokler ni bilo vse odločeno in končnoveljavno dobljeno ali izgubljeno, toliko časa ni smel striček ostati s Stano sam. Naj je še toliko drezal in bezal in še tako jedko namigaval, kako sta mu v nadlego, njiju ljubezen, njiju najprirodnejše človeško čustvo, z eno besedo, vse njiju boljše bistvo se je upiralo temu, da bi ga zapustili...

Prav ta strah pred razkrinkanjem in prav ta obupna težnja po čudežnem, vsak dan manj verjetnem uspehu pa sta obenem še bolj izpodkopavala njiju položaj. «Juriš ne glede na Verluste,» ki ga je bila komandirala Blanka v začetku bolezni, se je izpremenil v kuropatkinsko neodločnost in popustljivost. Čim manj je zdaj starec mislil na oporoko, tem bolje je bilo. Trebalo je opustiti vse, kar bi ga utegnilo razkačiti; trebalo je ustreči sleherni muhi in pogoltniti vsako, še tako pikro besedo. Zdaj ni bilo več govora o postopnem prevzemanju oblasti, o domnevah in zahtevah prvih dni! Ko je striček priznal, da mu je neznosna misel na «babjo spalnico v njegovem kabinetu», je trafikantka brez ugovora prenesla svoje odeje v prednji, zdaj spet izpraznjeni in odprti konec hiše, kjer jo je smrad po soldaškem knastru tolažilno spominjal lepših dob. Ko se je uprl temu, da bi sedeli pri njem kar obe namah in žvenketali s svojimi iglami, sta sicer posmrkali in pojokali, toda jeli sta se vrstiti in nista več pletli nogavic; in ko je sam pokazal zanimanje do piščancev, zrezkov in omelet, ki sta jih naročali zanj v svoji skrbi, sta vdano gledali njegov tek in požirali slino.

Stana je s tihim zadovoljstvom opazovala to igro. Srce se ji je smejalo ob pogledu na strička, kako se je razrašal in širil iz svojega naslanjača. Ta potreba po ukazovanju in ta vračajoča se zavest, da je gospodar v svoji hiši, sta bili prvi znamenji novega zdravja. Kadar je sredi spominov na njegovo bolezen prestregla živo iskrenje njegovih sivih oči, se ji je zdel na pol višje bitje, skoro nesmrten in nepremagljiv. O, kako ga je oboževala, kako rada mu je služila!

Starec ni bil slep za vse to. S prekipevajočo nežnostjo v izrazu obličja jo je spremljal njegov pogled, kadar je pospravljaje

hodila po sobi. Časih jo je poklical k sebi samo za to, da jo je prijel za roke, poljubil jo z očmi in zašepetal kako milujočo besedo. Le odkod jih je vedel ubogi striček, toliko teh dobrih, milih besed? Bilo jima je, kakor da živita v neprestanem razgovoru; po cele ure je sedela pri njem in on je imel oči priprte, kakor da dremlje — in ko je mahoma vzdignil glavo in rekel besedo, je bila odgovor na misel, ki jo je mislila v tistem trenutku, na čustvo, ki je drhtelo v globini njenega srca... Blanka, Alisa in Žan, kadar je prišel, ter znanci, ki so se kdaj pa kdaj oglašali pri stričku, so pisano gledali to prijateljstvo; toda on ga ni skrival pred njimi — prav tako kakor da jih vobče ni...

«Pogum, dete,» je rekel nekoč, božaje njeno desnico. «To je poslednja izkušnja, poslednja bitka v vojni strička Hilarija. Še malo in... on les aura... Zdaj sem slab, vidiš, da vstati ne morem brez tebe; a čutim, vsak dan čutim, da se mi vrača moč. Kmalu bom komandiral kakor nekdanj— kmalu bom stari Per-natius mente captus! In tedaj, Stana, bo v Vrtni ulici spet samota, čist zrak in ljubi mir kakor minule dni...»

Gospa Nákrtova, ki je čula to prerokovanje, je dobro vedela, kaj pomeni!

«Veselo bo v Vrtni ulici,» je ponovil starec. «Tako mi je, vidiš, kakor da je bila ta hiša ukleta — in kakor da se približuje ura, ki jo odreši. Zakaj bliža se, Stana, resnično se bliža. Najlepše, kar nama je doživeti, šele pride!»

Njegove oči so postale rosne in so dobile od koprnenja bolesten izraz... Stana ga je razumela.

«Ali naj vam dam časopis?» je vprašala. «Čitam naj, striček?»

Odkar se je bil osvestil, mu je vsak dan čitala časopis. S sklenjenimi rokami je sedel starec v svojem naslanjaču in visel z očmi na njenih svežih ustnicah — in čakal... Stana je vedela, česa čaka. Čitala je in obenem uhajala s pogledom naprej, da vidi — da si za časa pripravi glas in obraz, če bi bilo potreba. Zakaj tisto, česar je čakal striček, je bilo strašno. Pomenilo je njegovo življenje — ali pa njegovo smrt...

In če predolgo ni bilo ničesar, kar bi se bilo vsaj od daleč dotikalo tistega, je vprašal kakor dete, s prosečim, malone boječim glasom.

«Ali kaj poročajo... o dobrovoljcih?... Ali se vračajo — ali se je že kdo oglasil?...»

«Vračajo se, striček... Oglasil se je ta... in ta... in ta...»

Njegov obraz je postajal ob vsakem imenu bolj žalosten. No-beden izmed tistih, ki so se oglasili, ni bil pravi!

«In kateri so mrtvi?» je povzel čez minuto — oh, ta njegov drhteči glas! «Ali je kaj o izgubah? ...»

«Je.» Stano je pekla vest, da more tako veselo čitati imena ubitih. «Mrtev je ta... in ta... in ta...»

Njega ni bilo med njimi. Profesor je globoko zasopel in na njegove blede ustnice se je počasi vrnil smehljaj.

«Najlepše pride,» je zamrmral. «Verjemi, Stana, da pride...»

Verjela je, da pride; verjela zato, ker je v svojem strahu za starčevo srečo že mesece in mesece neprestano zaklinjala usodo, naj ne dá, da ne bi prišlo. Tako trdna je bila njena vera, da je še tisti večer, ko se je stričku obrnilo na boljše, pisala profesorju Jesenku, proseč ga, naj ji sporoči, kakor hitro dobi glas o Milanu Kantorju — in naj sporoči tudi njemu: oče, star in bolan, ga pričakuje z razprostrtimi rokami in z vso ljubeznijo svojega bednega srca!

A naj je bila vera še tako močna, negotovost je dolbla pod njo kakor krt. Katerikrat jo je prevzela do dna duše. In če je pomislila na to, kaj bo, ako se izkaže, da je bilo stričkovno zaupanje jalovo in da tistega, najlepšega, nikoli ne bo, ker gnije v grobu tam kje v mokri Dobrudži ali na divjem Balkanu — tedaj jo je obšla taka tesnoba, da se je trepetaje prišla za prsi...

To zamiranje med upom in strahom je trajalo dolgo. Trajalo je do tistega mrzlega dne na koncu novembra, ko je zjutraj odprla okno v stričkovem kabinetu in so jo zaščemele na goli lakti prve ostre snežinke. Mrk dan je bil, sivo nebo je viselo do streh in piš je pometal vrt Hilarija Pernata od kota do kota; v vejah ogoljenih kostanjev se je kriče presedala jata kavk. Zrak se je zdel nasičen s tesnobo.

«Kakor da se mora nekaj zgoditi,» je pomislila Stana. «Nekaj prihaja in trka na dušo — veselje ali žalost, kdo ve?»

Pa ni bila dolgo v dvomih. Dekla Monika, trafikantkina vohunka, ji je z zlobnim muzanjem prinesla pismo z moško pisavo.

«Fant piše,» je rekla, videč bledost, ki je pregnila devojki obraz. «Hi, hi, gospodična, kdo bi si to mislil o vas?»

Stana je s sklonjeno glavo odšla v svojo sobo. Evo, tu je bila gotovost. Pismo je bilo iz Ljubljane, zadaj na ovoju Jesenkov naslov. V tem pismu je bilo povedano, da stričkov Milan živi — ali pa, da je mrtev... Roke so ji trepetale; dvakrat se je zbodla z nožicami, preden ga je odprla. Črke so ji plesale pred očmi. Glasno dihaje jih je lovila in sestavljala, dokler se niso mahoma zlile v samo blaženo luč...

Pismi sta bili dve. «Srečen sem,» je poročal Jesenko v prvem, «ves srečen, gospodična, da vam morem javiti: Milan je živ in na

poti v Ljubljano! Nadejam se ga nocoj; dobro bo, da se tudi vi neutegoma pripravite na njegov poset. Živo si predstavljam njegovo srečo in se je radujem z vami vred... Morda vam ustrezem s priloženo inačico,» je pripisal spodaj, «zakaj uverjen sem, da se ne boste upali povedati vsega namah.»

«Ljubi, dobri človek!» je pomislila Stana, ko je prečitala drugo pismo. «Še na strička je mislil: skrb ga je, kako ga pripravim... Slišal sem, da se vrača zdrav... vest še ni potrjena... vendar pa smemo upati... v doglednem času... Ali je moči najti opreznije, primernejše besede? Kak krasen človek mora biti Milan, da ga ljubijo tako plemeniti ljudje!» ji je prišlo na um.

Šele po malem jo je prevzela Jesenkova vest z vso silo svojega pomena. Nesebična radost ji je kipela v glavo kakor vinski opoj. Vse stvari okoli nje, soba, pusti vrt in sivo nebo nad njim, vse, vse to se je rdečilo v zarji skrivnostne, bajne sreče. Prijemala se je za sence, za prsi, z roko za roko, vprašujoč se, ali ne sanja. Mar je bilo to res Jesenkovo pismo in ne navaden papir? Ali je resnično sporočal to, kar je ona čitala?... Tak — tedaj se obeta raj! Kaj poreče striček, le kaj poreče!

Ihteč od blaženstva je hodila po sobah in stiskala drugo pismo na srce. Glas Alise Nákrtove jo je zbudil iz te omame.

«Fräul'n Stana? Kje ste, Fräul'n Stana? Onkel Hilarius hoče, da mu čitate časopis...»

Prišla je, primaknila si nizek stolček in sedla tik poleg starca. Toda v njenem čitanju je bila danes tako čudna raztresenost, v njenem glasu tak mil trepet, da se je striček zavzel. Sredi velikih novic je iztegnil roko in jo je položil na njeno temo.

«Kaj ti je, čebelica?» je vprašal tiho. «Tako drugačna si videti — tako zamaknjena... Ali se je kaj — —»

Tedaj ga je pogledala naravnost, z očmi, ki so zasijale vso resnico namah. Brez besede mu je stisnila pismo v roke in je zbežala iz sobe.

Ko se je vrnila, je že pred vrati začula hrupno dihanje in prhanje in vmes tenak, presunljivo zategnjen glas. Striček Hilarij je jokal kakor iz uma in se srdito otepal Alise, ki je silila vanj, da bi otrla solze njegove brezmejnne sreče...

Vest o tem, da je Stana dobila moško pismo in da je profesor zaradi tega pisma prelival solze, je po Moniki kmalu prispela v trafiko. Gospa Blanka je komaj dočakala ure, ki sta jo s hčerjo imenovali «zameno straže». Vsa drhteča od napetosti je prihitela v Vrtno ulico.

«Kaj slišim, onkel Hilarius? Novice ste dobili?... Alisa pravi, da ste ganz außer sich...»

Toda striček se je bil že obrzdal. Prav ničesar mu ni bilo moči izvabiti. Sedel je, molčal na njeno ogovarjanje ter bobnal s prsti po knjigi, ki mu je ležala na kolenih. Njegove oči so bile svetlo zamišljene kdo ve kam drugam. Le časih se je nenadoma zdrznil in je ošinil vsiljivko s škodoželjnim, zloveščim pogledom. To vedenje jo je vznemirjalo; zakaj tudi ona je danes vsa trepetala od slutenj in pričakovanj. O čem je razmišljal onkel Hilarius? Kaj je pomenil sijaj na Staninem obrazu?... Pa ne da bi bila pogledala v zapečateni ovoj?

V tej negotovosti je minil ves dan. Striček se je zdel vsako uro bolj svež in čil in trafikantki je bilo vsako uro bolj strašno pri duši. Ko se je zmračilo in je Stana prinesla luč, je profesor zdajci izpustil knjigo na tla.

«Pusti!» je rezko velel trafikantki, ki jo je hotela pobrati. «Ne maram, da bi mi stregli tuji ljudje. Stana naj jo pobere.»

«Aber, Onkel Hilarius!» je vzkliknila s teatralno užaljenostjo in zvila roke. «Kakšni tuji ljudje? Ali mar nisem vaša — tako rekoč vaš Fleisch und Blut?...»

«Molči!» je nadaljeval striček — joj, kako odločno je že zvenel njegov glas! — «Ne maram, ne maram in ne maram. Nolo. Je n'en veux pas. Dovolj je bilo komedije, zdaj hočem imeti mir v svoji hiši. Mir hočem — razumeš? Saj nisem ležal na cesti, da bi se me lahko polastil vsak, kdor...»

«Aber...»

«Nič aber, tiho!» je nadaljeval nehvaležnež. «Od tega trenutka se vrneš med svoje štiri stene in se posvetiš vzvišenim interesom tobačne uprave. Nič več bivakiranja pri nas, nič več kaverne v Vrtni ulici. Biti hočem sam in gospodar v svoji hiši!»

«Ne, onkel Hilarius!» je zavrisnila gospa Nákrtova in poskočila na svojem stolu. «Vse, kar hočete, le tega ne — um Christi willen! Samo mrtvo me spravijo od vas, dokler nisem beruhigt... Zaničujte me, zasmehujte me, storite z menoj karkoli hočete, jaz poznam meine Pflicht in vam hočem streči do poslednjega diha.»

Hotela ga je ugnati po stari navadi, češ: ne in ne, ona ne pojde, vest ji ne dá, da bi ga «prepustila usodi». Tedajci pa je obšla strička dobra misel.

«Prav, prav!» je zavpil, dokaj bolj zvonko, nego bi bil človek pričakoval od njega. «Mera moje babilonske sužnosti je polna. Stana, prinesi oporoko! Notar naj pride takoj! Tu, pred njenimi očmi določim črno na belem — —»

A grožnje so bile že odveč. Blanka pl. Nagerthova je trepetala kakor šiba na vodi. Privid zapečatenega ovoja s praznim papirjem se je pošastno belil pred njenimi očmi.

Vdala se je. Oblila je profesorjev prag s solzami onemoglega gneva in je šla. Njen poslednji up je plaval po vodi...

«Spodil me je, der alte Bösewicht!» je izbruhnila doma. «Davongejagt wie eine — —»

«Zakaj si šla?» se je grenko zmrnila Alisa. «Prav ti si zmerom gonila: durchhalten!»

«Zakaj sem šla?» je viknila mati. «Grozil mi je, da odpre oporoko!...»

«Nu vidiš. Kdo bo zdaj pazil, da ne bi —?»

«Prišlo bo na dan. Vse pride kdaj an den Tag. Oh, da sem bila tako neumna!»

«Vse pride an den Tag,» je ponovila hči in nehote stisnila domačo haljo, v kateri je stala za mizo.

Ta beseda je imela pri Nákrtovih že nekaj časa poseben pomen. «Alles kommt an den Tag!» je v tretje zamrmrala Salvatorjeva vdova. Nato se je turobno zastrmela v hčerin život.

«Mesec dni ne boš več skrivala!» je vzdihnila čez minuto. «In če bi vsaj vedela, wer es war... Spomni se vendar: ali je bil še der Poldi — ali je bil že Matevž?...»

Alisa je obupno zmajala z glavo ter skomignila z rameni. Nekaj časa sta prazno buljili druga v drugo; nato sta si pali okrog vratu in siromašni «salon» gospe pl. Nagerthove se je mahoma zalil s kolcaji krčevitega joka...

«Te Deum laudamus!» je klical med tem Hilarij Pernat. «Rešena je domovina! Ne maram, da bi dišalo v hiši po teh steninah, kadar pride on... Samo — kdaj pride, o, Bože ti moj! V doglednem času, to utegne biti dolgo, kaj? Odkod pride in kakšen bo? Nikoli ga še nisem videl, čeprav je moj sin... Ali je vobče res — ali je mogoče, da pričakujem sina?» Vlaga hrepenenja mu je spet zalila oči. «Nu, jutri vstanem — kakor nekdam,» je nadaljeval. «Ne gre, da bi me dečko našel invalida... A kako je šla, Stana, kako rada je šla, ha, ha, ha!» je preskočil, radujoč se zmage nad Blanko. «Tisto zastran oporoke ji gre do živega, kakopak... Oporoka, to je tudi poglavje. Stavim, da je vsa polna budalosti in napak... Ali vobče vem, kako sem jo pisal? Prav nič ne vem. To pomnim, da sem pisal in sem vtaknil papir v ovoj; vse, kar je prišlo potlej, je tema... Zdi se mi — daj, stopi ponjo, rad bi jo videl.»

Veseleč se njegove živahnosti, je brž prinesla ovoj in mu ga je položila v roke.

«Da vidimo,» je rekel striček, slovesno trgaje pečate. «Da čitamo samega sebe kot neznanega klasika...» A zdajci je okamenel. Zinil je, njegove obrvi so se vzbočile do las. «Kako — kako

je mogoče? ... Ali si mar ti odprla omot?» je vprašal naježeno, moleč ji prazni list.

«Kako bi!» Prebledela je kakor prt na mizi. «Skrila sem ga pod zglavje,» je izdabila z glasom brezdanje osuplosti. «Tam je ležal do nocoj. Še prijete se ga nisem upala...»

Oba sta zrla predse. Ko sta se spogledala, jima je bilo vse jasno.

«Kdaj je bila Nákrtovka v tvoji sobi?» je vprašal starec.

«Ne vem...» Spomnila se je, kako je po stričkovi omedlevici iskala ključa. «Morda že tisti večer, ko ste napisali... Uganila je.» Profesor se je tiho zahehljal.

«Mm,» je dejal, kimaje z glavo. «Zdaj vemo, odkod ta sveti strah! Zdaj vemo, odkod ta ljubezen in te prečute noči! Stražila je, da ne bi pogledal v ovoj — in ne bi napravil druge oporoče... Če bi bil umrl, bi dedovala za menoj; in ko je videla, da nočem umreti, je vztrajala iz obupa... Vest ji ni dala, da bi me ostavila, ha, ha, ha!»

«Vendarle se mi smili,» je zamišljeno rekla Stana. «Predstavite si njen položaj. Vem, da trpi in da ji je ostudno pri duši.»

«Še zagovarjaj jo!» je vzkliknil striček Hilarij. «Kanalje ne trpe in pravi človek se zametava, če pomiluje kanaljo. Sicer pa — tout est pour le mieux. Šla je, vrniti se ne sme!»

Stana se je pomembno nasmehnila.

«O, vem!» jo je prehitel. «A ščurkom in žlahti ni mesta pri nas. Kar venkaj jo vrzi, če pride.»

«Ali, striček...»

«Ven jo vrzi — je vous l'ordonne! S tem je vse rečeno. Spet hočem živeti kakor polnopraven državlján in spati brez pajka v sobi. Spati po človeško!» je ponovil in razprostrl roke. «Spati — oh, spati...» Vzdignil se je in šel sam do postelje, braneč se njene pomoči. «Pusti, saj vidiš, da sem zdrav... Jutri vstanem kakor mladenič.»

«Jutri po zajtrku mu pokažem prvo pismo,» je sklenila Stana. «Zakaj Milan pride, gotovo pride že jutri...»

«Dete!» je zamrmral profesor, trudno dvigaje trepalnice, ko mu je voščila lahko noč. «Dete... dete...»

Tako nežna sta bila postala drug do drugega, odkar je šla smrt mimo hiše!

«Ljubi striček!» je šepnila Stana.

Poljubila ga je na čelo in na roko; nato je utrnila luč in se je tiho umaknila k vratom. Predstava njenih svetlo nasmehnenih oči je spremila strička v sanje kakor dvojica zvezd na zatonu tega znamenitega dne...

Stana je tisti večer dolgo čula. Nekaj prazničnega jo je bilo prevzelo, kakor hitro je sedla v svoji sobici za mizo in vzela šivanje v roke; nekaj podobnega kakor na večer pred sv. Nikolajem, ko je bila vsa njena dekliška radovednost v peharju, katerega je bila nastavila, da ga najde zjutraj zvrhanega stričkovih darov. Zrla je v knjigo, načeto pred dvema mesecema, ki je ves čas profesorjeve bolezni ni bila odprla. Besede so se vrstile pred njenimi očmi, stavek se je pritikal stavku — toda njen duh je poslušal misli, ki so se zgrinjale nanjo z vseh strani. Čudila se je, da more biti toliko misli o tako preprostem in samoumevnem dogodku. Jutri pride Milan, sin v očetov dom. To je bilo jasno in skladno kakor solnce po dežju in spomlad po zimi. Za težkimi preizkušnjami se je bližalo veliko obdarovanje. Obdarovanje in višek sreče za strička — da. A zanjo? Kaj je pomenila Milanova vrnitev zanjo? Ali ne bo poslej njen kotiček manj gorak in stričkova ljubezen do nje prikrajšana zaradi velike ljubezni do sina? Ob tem vprašanju se je izgubljala v brezskrajnost dvomov in tesnob.

Predstavljala si je, kaj bo, kadar se Milan oženi. Bogat bo, gotovo si prej ali slej poišče družico. Ali bo ona potlej še ostala v hiši? Ali se bo morala umakniti iz Vrtne ulice k tujim ljudem? Ali je mogoče, da bodo vsa ta leta truda in skrbi, vsa ta minulosť ljubezni in žive priklenjenosti k stričku mahoma brez veljave? Le kako bi živela daleč od njega!

Zaihtela je, da sama ni vedela kdaj. Čim bolj se je bližal jutrišnji dan in z njim raj na zemlji za strička Hilarija, tem težje ji je bilo srce in tem bridkeje se je zavedala, da jo je željno pričakovanega Milana v dno duše strah...

Starinska ura je odbila pol dvanajste. Stana se je zdrznila. Ali ni Monika zunaj govorila z nekom? V zamišljenosti se ji je prejle zdelo, da nekdo nekje zvoní... Kdo bi utegnil biti? Trafikantka? Ne, bil je moški. Slišala ga je, kako je oprezno stopal po pred-sobju. Njegov pridušeni glas je imel svež, prijeten zvok. A že je Monika potrkala na vrata.

«Mlad gospod želi govoriti z vami,» je zašušljala, lokavo trepljaje z očmi. «Z vlakom je prišel. Menda bo tisti, ki vam je pisal...»

Stana je planila s stola in je obstala kakor bel kip. Srce ji je zamrlo od presunljive gotovosti. Na pragu njene sobe je stal mlad človek v srbski uniformi s prsi polnimi odlikovanj.

«Gospodična Mirnikova?» je vprašal toplo, gledaje jo z dvojico resnih, jasnih oči. «Oprostite moj pozni приход. Srce mi ni dalo, da bi odlašal... in vlak je imel zamudo... Jesenko me pošilja k vam. Moje ime — —»

Toda Stana ni več potrebovala imena; uganila ga je, kakor hitro mu je pogledala v obraz. Ves on je bil, le mlajši, višji in — da, še lepši od nje!

«Milan Kantor!» je zamrmrala, premikaje ustnice kakor v snu. «Bog bodi zahvaljen, da ste prišli...»

Nehote mu je pomolila roke naproti. Ko jih je stisnil med svoje krepke moške dlani, jo je minil poslednji strah. V njegovem dotiku je bilo nekaj bratsko pomirljivega in v črtah njegovega obličja je trepetal skoro nežen izraz. Ne, ta Milan ni mogel biti nevaren človek! Obšlo jo je, da bi mu rekla radostno, osrečujočo besedo; a v tem je zapazila Moniko, ki je še vedno stala za njim in lakomno strigla z ušesi.

«Govoriva tiho,» je dejala Milanu, ko ji je pred nosom zaprla vrata. «Vaš oče spi...»

«Kako mu je?» ji je hlastno segel v besedo. «Povejte — pred vsem mi povejte to! Jesenku ste pisali, da je nevarno oboel. Ali je mar — —» Glas mu je zajeknil sredi stavka. «Planil sem v prvi vlak in sem se pripeljal!» je dodal, proseče viseč z očmi na njenih ustnicah.

«Otet je — najhujše je šlo mimo nas!» je odgovorila z izrazom obličja, ki je vidno pričal o njeni radosti, da mu more povedati tako dobro vest. «Jutri hoče že vstati, da zaživi po svojih navadah... A dajte, sedite,» je dodala z nasmeškom. «Ne spodobi se, da bi mladi gospodar stal v svoji lastni hiši. Peljala bi vas v stričkov kabinet, če bi ne bil tik zraven njegove spalnice. Zbudil bi se, hotel bi vedeti — nu, lahko si mislite, da ne bi več zatisnil oči.»

«Tedaj jutri?» je vprašal nekam razočarano. «Morda pa ne spi? Morda bi ga...»

«Zbudila? O, kako ste nestrpni!» se je nasmejala. «On vas je čakal brez konca in kraja, vi pa ne bi potrpehi teh nekaj ur?... Tako slab je še, siromak, tako ves ubog in droban; kar zavzeli se boste!» je nadaljevala z glasom drhtečim od nežnosti. «Nisem se mu upala povedati vse sreče namah. Dala sem mu pismo, tisto, ki pravi, da ste baje živi in da se utegneta vrniti... O, kako je plakal od veselja!» Zamaknjeno je sklenila roke. «Jutri zjutraj mu pokažem drugo pismo — da pridete vsak trenutek — in nato, šele nato vam odprem njegova vrata.»

Milanove oči so jo vlažno gledale preko mize, sive in svetle kakor oči Hilarija Pernata, kadar se je vdajal svojim najdražjim mislim.

«Tedaj jutri,» je ponovil nekam v zadregi. «Vaša volja mi bodi zapoved, saj vem, da vam jo narekuje le skrb za mojega ubo-

gega očeta. Toda — kje naj čakam odrešenja? Tujec sem. Ali bi vas zelo iznenadil s prošnjo, da me prenočite pod domačo streho?»

Lahna rdečica jo je oblila do sencev.

«Prostora bi imel striček dovolj,» je dejala po kratkem molku, «toda v sprednjem krilu so bili Bavarci — ondi še ni pospravljeno — tu zadaj pa je malo sob in vse so preblizu strička... Razen tega vas moram opozoriti, da bo jutri vse mesto govorilo o vas: prišel je sredi noči in je spal v Vrtni ulici, a profesor ni ničesar vedel o tem.»

Njen glas je bil tako miren in preprost, da se mu je zazdel ta pomislek samoumeven.

«Branil vas bom,» je odvrnil z nasmeškom ter položil roko na sabljo. «Viteško se postavim za vas.»

«Čeprav ne,» je rekla skoro prešerno, «samo da me opravičite stričku. V Vrtni ulici smo zelo samosvoji, kar se tiče teh vrlih ljudi... Posteljem vam v knjižnici na usnjati zofi, ali vam je prav? ... Pojdiva... tiho... še tiše... evo! ... Takoj prinesem čaj, mrzel prigrizek in stričkove smotke. Jutri se lahko nadejate boljšega pogoščenja.»

Ko se je vrnila s podnosom, ga je našla pred hrastovimi policami, ki so segale do stropa. S spoštljivo radovednostjo je ogledoval brezkončne vrste knjig.

«In to še ni vse,» je dejala, sluteč njegovo misel. «Tiste, ki jih striček najrajši čita, ima v pisalni sobi. A tudi tu bi našli marsikaj dragocenega. Evo Dalmatinove biblije — in tu ‚Candida‘ v prvi izdaji — pa ondi, ‚Vergilii Maronis Opera‘, prekrasen beneški tisk iz leta — —»

Mladi mož jo je začudeno pogledal.

«Vidim, da ste med knjigami doma, gospodična. Odkod ta učenost?»

«In ves Balzac, Shakespeare in Goethe, Rusi, vsi veliki pisatelji v izvornikih!» je nadaljevala, kakor da se ne more ustaviti. «Odkod moja učenost? Striček je bil tako dober in me je učil tega in onega, da laglje kramlja z menoj. A ne bojte se, da bi dišale moje omake po latinščini!... In tukaj, v teh zaklenjenih predalih, so njegovi lastni rokopisi,» je dodala z vidnim zadovoljstvom, nalivaje čaj v skodelico. «Pred dvema letoma je končal razpravo o Bergsonu — in jo je spravil v predal. Ne izda je, pravi. Če ga naprosite, vam jo morda pokaže...»

«Navdušena učenka ste!» se je nasmehnil Milan.

«Še bolj hvaležna. Zaslužil je — in koliko, koliko več!» Obstala je pred njim ter vroče uprla svoje jasne oči v njegovo lice.

«Nikoli mu ne bi mogla odslužiti, kar je storil zame. Spoznali ga boste. Tako umen je, tako dober in plemenit... Saj ni mogoče, da človek ne bi ljubil takega očeta!»

«In tudi ne, da bi ga ljubil bolj od vas,» je rekel mehko. «Strička ga imenujete — ali sva sorodnika?»

Zardela je in žalostno pobesila glavo.

«Ne,» je odvrnila s tihim, resnim glasom; vse prejšnje težke slutnje so ji iznova legle na srce. «Sirota sem. Moja mati je bila vdova in mu je gospodinjila. Ko je umrla, me ni dal od sebe. Vzgojil me je, učil me je. Bil mi je oče in — ves svet!»

Milan Kantor je vstal izza mize in jo je prijel za roke.

«Srečen sem, da vas je imel,» je zamrmral s svojim toplim, odkritim glasom. «In neizmerno sem vam hvaležen za vse, kar ste storili zanj... Ne pozabite, nikoli ne pozabite, da sem do smrti vaš dolžnik!»

Stana je pobesila glavo še globlje — nato mu je zdajci vedro pogledala v obraz.

«Hvala za to besedo,» je šepnila. «Hvala vam in — —» Obšlo jo je, da bi mu rekla nekaj milega, pristrčnega. A v tem je udarila stenska ura. Stana se je strahoma ozrla nanjo in je zategnila ogrtač okoli ramen. «Bože moj, ena je — in striček se zbudi ob sedmih!... Lahko noč. Spite sladko — to prvo noč v domači hiši!...»

Milan Kantor je še dolgo zamišljeno strmел v vrata, ki so jo skrila njegovim očem. Po štirih letih gneva in trpljenja mu je bilo nocoj, kakor da je priblodil v dvor usmiljene pravljice. Tako skrivnostno se mu je bil odprl ta mirni svet, da je skoro dvomil o njegovi resničnosti. Ali je bilo mogoče, da je dihal za temi stenami njegov pravi, rodni oče, ki ga bo ljubil do konca svojih dni? In ona! To milo, vdano bitje, ki ga je sprejelo kakor angel dušo na pragu raja!

«Gotovo še ne spi,» je ugibal, ležeč v temi. «Ona čuje in skrbi. Zanj skrbi — in morda tudi že zame.» Tako čudno prijetna mu je bila misel, da bi utegnila skrbeti tudi zanj.

Toda Stana ni skrbela, ne zanj ne za koga drugega. Vsa srečna se je bila vrnila v svojo sobico, vsa mirna in brez skrbi. Tako lahko ji je bilo namah in tako svetlo se ji je zdelo življenje, da je strmela vanj kakor oblak v kristal začarane vode. Sedela je na postelji z rokami sklenjenimi pred seboj in v blaženi brezmislici poslušala pesem, ki je rahlo, rahlo vzhajala iz tišine njenega srca...

(Konec prihodnjic.)

R. Maister: Kraški piloti

Vi večni hrastovi piloti,
ki kažete v lagunah pot,
da mrak krmarja ne premoti
in brod ne sede mu na prod —
od kod?

Iz zemlje trepetlike in cipres
tak grčav ne poganja les.
Kaj ne: vas Benečan za hlodom hlod
tam s Krasa zvelkel je v svoj skrivni mokri kot?
Ste zrasli ob devinski skali?
Ste v Črnem Hribu, na Grmadi stali?

Vse eno kje — če tam, če tod —
saj Kras je Kras!... Starine ve častite:
stoletja vam je burja prsi klala,
stoletja glodal val stopala,
stoletja oblastni dož vam bil gospod —
pobral je doža čas, požel za rodod rod,
svetega Marka ladje so razbite,
a vi, leseni Kraševci — stojite!

In — živi kraški vi piloti,
držite trdno, kakor hrast z Grmade?
In v skalah vaši sokoliči? — Se godé?
Imajo stara gnezda radi?
Jim krempeljčki in kljunčki se ostré?
In stezajo in vadijo peroti,
da bodo švigali čez mračna tla
— od Nanosa do Jadrana —
in vikali: «Bo svit... bo svit... svit svit!

B. Borko: Borisav Stanković

Z vidika zapadnjaka, ki se je naveličal umotvorov sodobne čedalje bolj izkonstruirane, umstvene in ritmu prirodnega življenja odtujene književnosti, utegne biti Balkan eno izmed onih evropskih zakotij, kjer ima instinkt še prosta pota in kjer človek ni mehanizem s točno premišljeno socialno in intelektualno funkcijo, marveč bitje iz mesa in krvi. Zato se svetovna književnost nadeja od balkanskih literatur izvernih, svoje-

vrstnih produktov, kakor jih daje n. pr. Rusija ali posebej v angleški literaturi Irska, dežele, kjer se še očituje rasni primitivizem. Dosihmal so se take nadeje kaj redko izpolnile; medtem ko se narodi z daleko manjšo izvirnostjo, a z večjo inteligenco in z njihovim geografskim in političnim položajem se ujemajočo aktivnostjo, živahno uveljavljajo v evropski književnosti (n. pr. Skandinavci), leži na Balkancih še neka iztočna neokretnost in umetniška infantilnost. Vrhu tega ne predstavlja Balkan nič enotnega; njegove rase in plemena se še neprestano mešajo, trô druga ob drugo, izčrpavajo svojo silno vitaliteto v političnih bojih in v vojnah. Balkanske književnosti so še vrlo mlade in preveč zaverovane v avtoriteto svojih učiteljev; zato se prvinska sila mladih talentov često preveč stiska v tuje forme ali pa prehaja v drugo nasprotje: je premalo kultivirana, brez umetniške forme in ostaja neopažena. Zato v evropski književnosti še vedno ni balkanizma, kakor je n. pr. skandinavizem, ni umetniško izoblikovanega, kondenziranega, očiščenega balkanskega tipa. Brez dvoma pa ima balkanski element še močno kulturnotvorno silo, ki utegne oploditi zlasti književnost ter prisiliti zapadne narode, da asimilirajo vase tudi balkansko duševnost kot komponento evropske kulture.

Izmed mnogih sedanjih pisateljev na Balkanu je imel dne 22. oktobra t. l. v Belgradu umrli srbski pripovednik Borisav Stanković nemara največ pogojev, da stopi pred Evropo kot predstavitelj balkanizma. Njegovi spisi imajo na zunaj sicer izrazito regionalno barvo, vendar se že v takih, kakršni so kanili izpod Stankovićevega peresa, opažajo prve genijalne poteze do občeloveške izraznosti povzdignjenega balkanskega tipa. Vsi slovstveniki, ki so se z njim pečali, so dohnali v njegovih delih svojevrstno izvirnost in bujnost, sad močnega instinktivnega ustvarjanja in težnje po klasični enostavnosti srbske narodne poezije. To lastnost so imenovali rasnost. Najsi je rasa tako mogočen kulturni činitelj, kakor se je zdelo Gobineauju, H. S. Chamberlainu ali G. Le Bonu, ali je le ena izmed številnih komponent Tainovega miljeja, ali zgolj medel domislek romantiških sociologov, kakor trdi n. pr. L. Stein, je vendar v tej besedni lupini izraz neke spontanosti, ki daje umetnosti svojevrsten kolorit. V spisih Borisava Stankovića je bila ta barvitost večja nego v delih kateregakoli srbskega pripovednika. Po pravici je zapisal Jovan Skerlić, da je Stanković «najmočnejši pripovedniški talent, ki se je kedaj pojavil v srbski književnosti». Stanković pa je bil vendarle premalo kultiviran in dognan v konstrukciji in stilu svojih spisov,

da bi bil lahko zmagoslavno prodril v Evropo; vzlic temu je njegov roman «Nečista krv» najsilnejši literarni izraz balkanizma, kar so jih dale dosihmal balkanske literature. Ta roman ima največ pogojev, da nasiti domišljijo zapadnjakov in njih naravno potrebo po svobodni, instinktivni, polni in slikoviti književnosti. Nedostaja pa mu poslednjih pogojev, ki dajejo močnemu delu trajno veljavo: je oblikovno šibak. In takšno je bilo vse ustvarjanje Bore Stankovića, ki se je pred mesecem, razgrizen v svoji notranjosti, neutešen in sam bolan od neke «nečiste krvi», umaknil pod krivuljasto črto sive balkanske zemlje.

Borisav Stanković se je rodil leta 1876. v Vranju. Roditelji so mu zgodaj umrli; nemara je to vplivalo, da je bil pozneje — kakor je sam zapisal v beležkah, namenjenih zagrebškemu izdajatelju «Nečiste krvi» Milanu Ogrizoviću, — «nepristupačnog temperamenta». Šolal se je v Vranju in v Nišu, v Beogradu pa je dovršil pravo. Vstopil je v državno službo, a je slabo napredoval, zakaj ljudje njegove vrste niso za elastično, z naglo se izpreminjajočim strankarsko-političnim aparatom tesno zvezano balkansko birokracijo. Bil je v službi prosvetnega ministrstva. Leto dni je preživel na državne stroške v Parizu. Med vojno se je udeležil umika čez Albanijo, a se je vrnil v Črno goro in pozneje po posredovanju svojih sarajevskih prijateljev v Belgrad. Tu je živel tudi po osvobojenju.

Čeprav na zunaj nedostopen, grčav in rezek človek, nekam nezaupljiv nasproti ljudem, hladen tudi nasproti književnikom in profesionalnim estetom, ni mogel pozabiti prizora, ko je prišel med vojno kot begunec v Dervento in so se okoli njega trli ondotni ljudje, da avtorju «Nečiste krvi» in «Koštane» ponudijo svojo pomoč. Vsi so ga zrli «z očmi, polnimi sočutja in skrbi». To so mu bili najmilejši dnevi «književnih nagrad in lavorjevih vencev». — Stankovićev obraz pa je spominjal bolj na južno-srbski Balkan, kjer se mešajo rase, nego na šumadijski tip. Zdelo se je, kakor da bi bila na njem resignacija starega «hadžije», ki se iz mržnje nasproti novotarijam najrajši zapira v očetovsko kulo, da ondi sanjari o zašlih časih.

Stanković ni bil plodovit pisatelj. Delo mu je šlo težko izpod rok. Ni kakor Flaubert tehtal besed, poslušal kadence stavkov in mukoma brusil ritma; bolj nego besedno blagoglasje in oblikovna dognanost so ga zanimale slike, figure, plastične podobe, ki so se izmotavale kakor prividi iz nekih meglenih kolobarjev. Poslušal je s svojo genijalno introspekcijo muziko krvi, naraščanje in padanje strasti, podzavestno šumenje erotične sle, zdaj

jedva slišno kakor potok v tihem gozdu, zdaj bučeče liki hudournik. Hotel je dognati in fizično občutiti krvno dediščino prednikov, ne da bi se bil, kakor n. pr. Zola v «Le docteur Pascal», ukvarjal z literarnimi poizkusi patološkega hereditarizma. Zato imata kar dve Stankovićevi knjigi v naslovu kri: «Vrela krv» in «Nečista krv», pa tudi v vseh ostalih delih, zlasti v «Koštani» in «Tašana», je mnogo vroče dedne krvi, ki je sinonim za vso prekipavajučo rasnost in strastnost balkanskega človeka. Tako delo, polno notranjega doživljanja, večno nezadovoljivo spričo intenzivnosti in vitalitete tega, kar je občutil in medlosti besede, ki jo je vrgel na papir, ga je utrujalo in gibalo nad fragmenti. Tako je pisal skoraj dvajset let dva romana «Gazda Mladen» in «Pevci», a sta ostala oba fragmentarna, mestoma komaj načeta. Tudi dramo «Tašana» je dolgo pripravljaj. «Nečisto krv» je pisal in izdajal v odlomkih; ko je imela iziti kot celota v zaključeni knjigi, jo je skrajšal. Sam pravi o tem v beležkah Ogrizoviću, da je skrajšal «zbog toga, što je roman bio prešao 16 tabaka, a ja se bojao, da ga ne ću moći platiti, t. j. da se ne će knjiga moći rasprodati, a najviše i zbog toga, što nisam hteo da čitaoc počne osećati pisca, kao što sam ja, kod toliko njih, osećao pri kraju romana...» Na splošno je bil tudi slab stilist kakor Dostojevskij; v njegovih spisih so na gosto posejani razni lokalizmi, zlasti turške besede, kar je v očeh povprečnega čitatelja iz severnejših krajev precejšen nedostatek, kakorkoli daje sicer spisom čar arhaičnih in eksotičnih stvari.

Jovan Skerlić pravi, da je Stanković enostranski pripovednik. «Pozna le ljubezen — strast, orientalsko zanosni ‚dert‘ in bolni ‚sevdah‘, ljubezen-nevihto, ljubezen-trpljenje, ljubezen-fatalnost, ‚božansko bolezen‘, ki so jo opisovali stari pisatelji in ki žge in uničuje.» (Skerlić, «Istorija nove srpske književnosti».) Toda prav ta enostranost je viden znak krepke osebnosti, ki je bila od začetka do konca zvesta svojemu notranjemu glasu. Od prve knjige povesti «Iz starih Jevangjelja» preko «Koštane» in «Božjih ljudi» do «Nečiste krvi» je Stanković eden in isti.* Njegov razvoj ni hodil po dolgih ovinkih, tudi ga niso prekinili vulkanski izbruhi, kakor n. pr. pri Strindbergu; njegova intenziteta raste in pada, toda linija je ista in nepretrgana. V tem pogledu je Stanković najbolj enotna pripovedniška osebnost v srbskem slovstvu.

---

* Izbrane Stankovićeve povesti je izdala leta 1902. «Srpska književna zadruga» s skupnim naslovom «Stari dani». «Koštana» je izšla prvič leta 1902. v Beogradu, a «Tašana» se je vprizorila letos. Tudi zbirka «Vrela krv» vsebuje že prej izdane povesti.

Njegovi prvi spisi niso imeli uspeha. Začel je pisati v času, ko je stala srbska proza v znamenju Lazarevičevih, Sremčevih in Veselinovičevih povesti. Cvela je kmečka novela in idila iz malih palank, povest iz uradniškega življenja in romantično slikanje srbske preteklosti. V Stankovičevi prozi se je pojavila težka, strastna erotika, ki je izzvenevala v melanholiijo, kakor ciganska godba v obcestni krčmi ali sevdalinka v mesečini. Vrhu tega je Stanković odkril srbskemu pripovedništvu nov svet, patrijarhalno Vranje na srbsko-turški meji. Tu je bilo do malega vse tako kot nekoč; stari turško-moslimski red se je umikal počasi, korakoma novemu redu svobodne Srbije. Preko čez mejo so se lili sveži prilivi, a gesla «novega sveta», ki se je oblikoval v Beogradu, so prihajala semkaj oslABLJENA kakor daljni odmev. Hiše, šege in običaji, način življenja in dela, vse je bilo še pristno, «iz starine». V Vranju je bil tipičen Balkan. Trgovina ni poznala modernih prometnih sredstev, agrarni odnosi so bili neurejeni; govorili so se razni balkanski jeziki: srbski, turški, grški, albanski, romunski. Carigrad s svojim orientalskim sijajem je bil bližji od vseh centrov zapadne civilizacije. V skromno odmerjenih mejah se je nadaljeval epizodičen bizantski srednji vek. Ves zakopan v staro očetovsko tradicijo, dojemljiv za pustolovščine in sladostrajte, telesno zdrav, čeprav že malce raznežen, le formalno religiozen, trmoglav in lokav, nagnjen k primitivnemu esteticizmu, je očitoval vranjski meščanski živelj tisto rasnost, ki se je drugod že dokaj zabrisala. V tem primitivnem miljeju, kjer se je često oglašala godba potujočih ciganov, kjer so plesale ciganke divje plese, a ob nedeljah obujale «javorove gusle» epopejo kraljeviča Marka, je bil človek edino merilo vsega stvarstva. Priroda ni imela niti dekorativnega pomena zanj; ni je umel uživati. Zato so ljudje bili brez čuta za pejsaž, za kmečko idilo, za lepoto popotovanja. Življenje je nudilo pravo ugodje stoprav za štirimi stenami, v gorkih sobah z debelimi, pisanimi preprogami, pri obilnih jedačah, v družbi lepih, poželjivih žena, ki zapeljujejo s plesi, s strastnimi gibi in z ljubezenskim «dertom».

Iz tega sveta poteka Stankovičeva erotika, ki o nji pravi Jovan Dučić, da je «jedna velika ljubavna groznica». Tudi Stanković bi bil lahko odgovoril kakor Flaubert na vprašanje, kdo je gospa Bovaryjeva: «Mme Bovary, c'est moi.» Stankovičeva erotika je libidiozna, hkrati pa skrajno subjektivna, izraz nekih freudovskih zaostankov y podzavesti, ki se sproščajo stoprav v umetniškem ustvarjanju. Dragutin Prohaska trdi o nji, da je daleč od nemške sentimentalnosti, francoske pasije in ruske duševnosti;

najbližja je nemara stari dionizijski grški ekstazi. V prvih spisih čutimo zgolj njeno prihajanje, plaho kakor prhutanje ptičjih peroti; v formalno neuspeli, a nepozabno učinkoviti drami «Koštani» dobiva njen glas strastno pripovedovanje ciganskih gosli, v «Nečisti krvi» pa se pretvarja v pravi pravcati vihar strastnosti, ki se počasi, sunkoma izgublja v «Tašani».

K Stankovičevi popularnosti je mnogo pripomogla drama «Koštana», ki prvotno ni nikogar ogrela, deloma zbog predsodka, da je južnosrbska. Po Skerličevi ugodni kritiki in po novih, efektnih vprizoritvah je postala eden najbolj priljubljenih srbskih komadov. Kljub temu, da je bolj pesem ali novela nego drama, je v nji toliko čara in sile, da jo smatrajo za najbolj značilno srbsko odersko delo.

O najizrazitejšem Stankovičevem romanu «Nečista krv» se je primeroma mnogo pisalo, saj je ognjevito razblinil dvome o avtorjevi pripovedniški sili. Skerlič sodi o njem, da je «eden najboljših in najpopolnejših romanov v srbski književnosti», Milan Ogrizović trdi, da nimata ne srbska in ne hrvatska književnost «dublje i jače stvari», a Prohaska, omenjajoč njegove nedostatke, sklepa, da je delo «tako veliko i zahvatno, da zasjenjuje pogrješke i nepotpunosti».

V «Nečisti krvi» se je Stanković komaj dotaknil problema rodbinske degeneracije, ki bi ga lahko zaslutili po naslovu. Biološko-socialno stran je ostavil daleč v ozadju, ker ga je bolj zanimal problem rase v njenem neizogibnem razkroju. Dekadencé ne povzročajo toliko hereditarni in bolezenski vplivi, kolikor mešanje in križanje z drugimi rasami. Ta problem je že sam na sebi najbližji balkanskemu človeku, saj pričujejo tudi običaji preprostega ljudstva, da je vprašanje krvnega mešanja vsekdar zanimalo prebivalstvo deželâ, ki so bile v teku stoletij torišče velikih migracij, prodiranja tujih plemen in otomanskega gospodstva. Stanković ne rešuje tega vprašanja kot človek, ki ima o njem kakršnokoli znanstveno tezo, marveč izključno kot umetnik, ki ga omamlja mogočni ritem življenskih sil, poezija spajanja različnih življev, relacija rodbinskih npravov, rasne odbranosti in ekonomskih interesov nasproti krvi. Zanima ga predvsem sila, s katero se pojavlja ta ali ona stvar; manj mu je mar nje kvalitativno vrednotenje. Zato je nanizal okoli centralne osebe svojega romana — Sofke — vse polno posameznih, skoraj zase obstoječih situacij, da se naslaja na njihovi pestrosti in bujnosti, ni pa docela izgradil v trdni kompoziciji in z velikim epičnim slogom romana propadajočih rodov. Sofka, potomka rasnega kri-

žanja v rodbini balkanskih kmečkih aristokratov, ga je tolikanj zanimala, da je izlil vanjo vse, kar se je bilo v njem nakopičilo, vso libidioznost svojih sanjarij, palečo ljubezen do stvari, ki minevajo, bolešt «sevdaha» in mračno melanholijo primitivnih balkanskih ras. Sofka ga je zanimala kot žena, a tudi kot produkt osredja, kot poslednja mladika odbranega, skrbno cepljenega drevesa, iz katere se je izcimil bohoten cvet in naposled zastrupljen, degeneriran sad.

Strme občudujemo pripovedniško silo Bore Stankovića, ko prebiramo «Nečisto krv». Čeprav je razpolagal z dokaj preprostimi tehničnimi sredstvi, je v nekaterih poglavjih prekosil vse dosedanje srbske pripovednike in napisal strani, ki po kompoziciji, sili in polnosti dejanja ter po plastični jasnosti oseb prekašajo Flauberta, Zolaja in Dostojevskega. Slikajoč mlado Sofko nas postavi v hišo njene rodbine, v napol srbski napol cincarski trgovsko-kmečki miljê, kjer vladajo stari običaji, star ponos in od rodu do rodu podedovana izročila. Podrobno opisuje razmere v hiši, nje slave in pojedine, nje elegantno odtujenost okolici, njene bele, skrbno negovane žene in sladostrastne moške. Sofkina mladost je podana s psihologijo, ki je po svojih sredstvih primitivna in enostavna, ki pa sega globoko v podzavest in prinaša iste rezultate kot psihoanaliza. Nenarejeno tragedijo te strastne, poželjive žene, ki naj bi rodila zal zarod, pa se v zadušljivem ozračju propadajočega doma speča z izvržki in poraja degenerirano deco, potapljajoč se počasi v topost in popolno propalost, sledimo od prvih libidioznih krčev dekliškega uterusa do onemoglosti prezgodnjega staranja. Posamezna stanja te v r e l e ženske so opisana z globino Dostojevskega; med najlepše detajle spadajo med drugim opis poti v kopališče, konflikti z Markom, zlasti pa razpoloženje poročne noči, prebujenje dneva na koncu romana itd. Čeprav je avtor položil skoraj vso težo «Nečiste krvi» na Sofko, so tudi moške osebe podane s klasično silo, nad vse pa vstaja težak, prenasičen milje rasnega valovanja, milje, ki iz njega odseva čisto, umetniško balkanstvo.

Bora Stanković je ustvaril v Sofki ženo, čije lastnosti so s subjektivizmom pesniškega individualista na moč pretirane, ki pa stoji pred nami kot posebljenje rasne sile, ki regenerira in degenerira Balĳan. To ni srbska, marveč balkanska žena, plod slovansko-grško-turških spojin, žena, ki stoji v ostrem nasprotju z ženo čistega dinarskega tipa, ženo srbske narodne pesmi, predvsem z materjo Jugovićev. Zbog tega je Bora Stanković nemara največji umetnik cincarskega, tujerasnega elementa v srbstvu;

odtod njegov subjektivističen naturalizem, žarke barve in paleča erotika. Njegova proza je v resnici poezija, toda ne poezija zelenih šumadijskih tal in zdravega, delavnega ljudstva, marveč poezija južnosrbskega Krasa, macedonskih makovih polj z njih kontinentalno klimo, pesem napol turških mest in ubožnih vasi. To je poezija v srbstvu razkropljenih rasnih drobcev; rimskih kolonistov, bizantskih trgovcev, turških janičarjev, albanskih gorcev in ciganov. To ni naturalizem in ne realizem, ni evropsko občutje in umnost, to je svet zase, Balkan, veliki kotel, ki iz njega neprestano puhte sopare Vzhoda in Zahoda.

Stanković je zapustil za dobro knjigo povesti, ki imajo trajno vrednost, roman «Nečista krv» in dramo «Koštana»; ostali spisi bodo pozabljeni. Dramatik je bil šibak, kot pripovednik pa je za vedno obogatil srbsko književnost in vplival tudi na mlajše pisatelje.

Miran Jarc: Prizor iz pesnitve Vergerij

Slika: Soba praznote. Somrak. Na steni v ozadju visita velik trikotnik in šestilo — edini okras tega bivališča. V kotu miza s knjigami in listi.

Pri mizi sedi Kern, v rjavi obleki, srednjevelik, močan, okroglega obraza. Vstopi Vergerij, slok, slaboten, v črni suknji. Korak mu je truden.

V obrazu: boleost. Vse okolje: v sanjskost prelivajoča se resničnost.

Kern: Prišel si ... vendar ...

Vergerij: Da, prišel sem, Kern!

Kern: V veselje nam, bodočim tvojim bratom.

Le sédi. Sédi semkaj. Mrak ne moti.

Še bolj bo vsaka misel otipljiva.

Pač, trdovratnež si. Obotavlja je

si tehtal sebe: bi li, ne bi li

odzval se klicu mojemu? Seveda,

težkó se je izmotati iz mrež

samoprevare in privzetih naukov.

Vergerij: Da, vem. Z menoj ... (se ozre na steno) Kaj vidim?

Kern: Kaj se čudiš?

Vergerij: Šestilo in trikotnik! Kaj, računstvo?!

Kern: Računstvo, da! Nisi se še sprijaznil

s števili, suženj lirskih teorij,

čestivec Platona in trubadurjev.

O, Pavel, spreobrnemo te v Savla.

Da, v Savla! Kaj? Narobe svet?

Strmiš? Ni prispodoba ti po volji?

Beseda je beseda. —

Očetje naši so vse pregoreče
dajali čast besedi, za dejanja
so jim roke pa ohromele, vidiš.
Vse tisto lepoumno in blesteče
igračkanje z izrazi, s pojmi — praznost,
zategel spev nesrečnega jetnika.
Ni res? Poglej le sebe, Sebe glej:
kot sanjski tavaš skoz življenje, mrk,
nad samim sabo sklonjen in zagrénjen.

V e r g e r i j: Zagrénjen? Ne. Nikdar ...

K e r n: Ne manjka dosti.

Kam naj sicer zavede te puščavstvo.
Ostró sem ti sledil, vsak vzdih in kretnjo
lovil sem in sem vedel: prideš k meni,
namernica življenja tvojega
ustavi se ob našem krogu kakor
magnetnica ...

Vem: ti si ti in jaz sem nekdo drugi.

A pomni, da oba sva si potrebna.

Tebe je škoda. Vdan v usodo tavaš ...

V e r g e r i j: Usoda, ni to tajna zakonitost?

Zaman bi se upiral ...

K e r n: Ha! «Usoda»,
in «tajna zakonitost» — prazna vera!

He, he, slabičev žalostna tolažba!

Spreglej! Prebudi se, ne premišluj!

Začni! O, čarodejna moč začetja!

Dejanje, ki oživlja, sprošča, tvori!

V e r g e r i j: Zdaj si mi bližji, ko mi govoriš.

Sicer je tu tako mi neprijetno ...

Taka praznota ... Mračna je ta soba ...

Pusta in nedomača ...

K e r n: To je v tebi.

Iz sebe gledaš. Temen si in sprt

s seboj in svetom, toda brez moči.

Ni res? Ostró te vidim ...

V e r g e r i j: Da, jetník sem.

Vsi smo jetniki. Okrog sebe gledam:
zlohodne motne sence v blaznem plesu.

Strast in uteha, glad in razuzdanost,
obup in sladostrastje ... Kriki divji ...

Nagonski beg pred breznom smrti, kaj?

Pogin. Usoda naša: Smrt, pogin! (Vstane.)

Beseda je ugasnila. In pesem
ne sveti več. Skoz tmó vrišči samó še
razbičano telo — duha grobišče.

O, konec, konec! — — —

In jaz sem hotel vzpeti se iz globin,
visoko iznad vseh, da luč prinesem!

Kern (smehljaje): Si hotel? Ne! Le sanjal si in pel.

Pel si. Ganljivo spretno znaš ubrati
koračnico pogrebno. Plakaš, tožiš
po prošlosti spravljičenih lepot.

A jaz ti rečem: zdaj prične se šele
naš čas: razpon vseh vélikih dejanj.

Poženi se v to vretje kot plavač!

Bojuj se! Borba je ljubezen naša!

Vergeri j: Bojujem naj se? Kje je moj sovražnik?

Kaj ni ozračje vse že zastrupljeno?

Tla so močvirje ... vse se razpuhteva ...

Kern (vstane): Ves plen si čuvstev, val v valovih kalnih.

To je bolezen tvoja, sanjski človek.

Oblik ne vidiš, vse ti je nejasnost.

Omotičen predajaš se le godbi

meglovnih, črnih dni. A ko spregledaš,

boš kakor jaz: zatipal boš obliko,

obraz, postavo ... in tedaj porečeš

sleherni stvari, kot ji je ime.

Zagledaš množico, ki v borbi vstaja

za osvojitve novega življenja,

za gradnjo našega svetišča: Dela.

Delo in ne molitev, je nam geslo.

Kot čarodej prikličesh milijone,

jim ukazuješ, svetiš jim v prihodnost,

po tvojem ritmu kreče se človeštvo.

Vergeri j: Opojen sen!

Kern: Te miče? Uresniči!

Vergeri j: In vendar ...

Kern: Kaj? Tvoj neprestani «vendar»!

Vergeri j: «Svetišče Dela, ne Molitve», praviš.

Kako je tuje pala ta beseda!

Jaz ... jaz življenje iščem, polno, v sebi

zaokroženo, duhovno zdravje iščem.

Da kot drevo bi se pognal iz zemlje,

rastoč pod zvezde in bi mirno zrl

v vsešir pod sabo, pel bi, z mano vred
bi pelo stvarstvo, vse v ubranosti.
Lepota, rádot zémlje in človeka. — —
Mogočen sen, kdo mi ga je bil vdahnil?
Predrzna želja! Neutešen iščem,
kedaj očudotvori se mi bitje.
Izkoreninjen, svetu tujec, blodim
brez doživetij... Vse mi zledeneva
v bodečo misel. Kakor da se sučem
vekove že krog sebe samega.
Trhlo drevo — o, spačen sen — usiham.
Bolan sem, vem...

Kern: Seveda si bolan...

Vergerij: Da si doživel že kot jaz, pragrozo...

Kern: Pragrozo?

Vergerij: Dolgočasja.

Kern: Dolgočasja!

Ha, ti me res zabavaš!

Vergerij: Ne razumeš.

Ne dolgočasje, kot doživlja človek,
ki mami se s prividi in strastmi,
da zbežal bi pred sabo, vekovitim, —
ne tisto, ampak ono dolgočasje,
ki zastrmi ledeno, vseprostrano,
kadar človeški duh ne more več
oblikovati se v dejanjih... Čutiš?!

Kern: O, ti čudak! Kaj vse mi modrijaniš!

Ha: «duša», «duh», «pragroza», «dolgočasje»...

Prekleti strupi, ki te še dušijo!

Izum meščanov — ta filozofija.

Kar pleteš mi — vse to je pajčevina
iz bede, suženjstva in bojzljivstva.

Tako bolnik nadrobno govori
o svojih ranah, tvorih, oteklinah
in ostrogledno išče in preišlja
vsak vzgib razpadajočega telesa.

A vendar si spoznal bolezen svojo,
prišel si k nam...

Vergerij: Kot kdor se že potaplja,
zaklical sem...

Kern: Jaz te na breg potegnem
ven iz trpljenja...

- V e r g e r i j: Ti?!
- K e r n: Če se odrečeš
zvestobi, ki te zaslužnjuje Duhu ...
- V e r g e r i j: Kako si rekel?! Naj se odrečem Duhu,
ki valoví skoz mene ...
- K e r n: Pa te rešim
trpljenja iz telesa!
- V e r g e r i j: Kaj zahtevaš!
- K e r n: Ha, večnost, duša, duh — vse to je zmota,
zabloda, bajeslovje! Laž pismarjev,
prerokov krivih! Slepci pa ujeti
vse vérujejo in vdano nosijo
svoj božji delež ... božji delež! O!
Slabost ostudna, hlapčevsko hinavstvo!
A mi smo rod upornikov, borivcev!
Trpljenju boj! Boj na življenje — smrt!
Bodoči človek ne pozna trpljenja,
ne sme več vedeti za bolečino.
Stroj, ki ustavlja se, ni več za rabo.
- V e r g e r i j: Stroj ... Stroj ni človek.
- K e r n: Puhla rečenica!
I človek mora tisto lažno dušo
izbičati iz sebe, da ozdravi.
Človek je telo, telo je stroj
in biti stroj — to je naš zadnji smoter!
- V e r g e r i j: Kako? Kdo govoriš modrost peklensko!
- K e r n: Kaj si prespal vekove, sanjski pevec?!
Kaj nisi se še sklonil nad naš čas,
še vedno samotariš v zvezdnem stolpu?
In vendar bi te slehrni poučil,
najzadnejši bi ti odgovor dal.
Če hočeš, da vodnik boš množicam,
utoni v njih, da se nam prerodiš,
razbij godalo, ki lažnivo poje!
Sirena, tehtnica, šestilo ...
- V e r g e r i j: Kaj?
- K e r n: ... trikotnik ... da, to so glasbila naša.
V številčni vrsti biti le število.
Brezčutnost da popolno ti življenje.
- V e r g e r i j: Samó števila — to smo baš sedaj.
Zato smo živi mrtveci, zato
obupno se upira človek v nas.

- Kern: Števila — nismo. Le ulomki drobni
 enote strašne, ki nas trga, melje.
 Enota pa je veliki Meščan.
- Vergerij: Meščan, Meščan...
- Kern: Ti je še zagonetno?
- Vergerij: Izrekel si ime. Že slutim pot...
- Kern (skrivnostno): Vergerij, vendar! — Zdaj ti govorim
 ukazovalec tajni. Sam si izbral.
 Iz tebe govorim. Brez nas si nič,
 brez tebe ni rešitve...
- Vergerij: Reci že
 besedo...
- Kern (potegne iz žepa samokres): Vidiš? —
- Vergerij: Samokres!
- Kern: Razumeš?
- To bodi ti orožje, ne beseda.
- Vergerij: Ubijam naj?! Nikoli!
- Kern: Strahopetnež!
- Vergerij: O, kje sem?! Kdo sem? Kdo si...
- Kern: Strahopetnež.
- Poslušaj! Glej! Da si utrdiš vero.
 Še nisi se sprostil v višave sončne.
 Kaj prebledevaš mrzlično...
- Vergerij: Ti hočeš...?!
- Kern: Ogrej se ob podobah, ki priključem
 jih iz obzorij... glej... glej...
- Vergerij (krikne): Kje sem? Kje sem?!
- (Od vseh strani zalije sobo modra svetloba. Stene izginjajo. Vse: brez-
 prostorje. Ozadje v naraščajočem rdečkastem svitu. Sredi vesolja Ver-
 gerij sam. Tedaj se izloči iz modrine senca. Ni več senca, ampak človek
 Invalid, ki zastrmi v Vergerija.)
- Vergerij: Kaj hočeš? Človek? Duh... Govori... Kdo si?
- Invalid: Rekvizit meščanske igre,
 živi mrtvec — invalid.
 Hrana — rana večno žgoča.
 Plešem s to nogó železno,
 mrtvo zre oko stekleno...
 Sin umira mi v podstrešju,
 hči se klata po beznicah...
 Glad skoz duri sivo zeva...
 O! Vergerij... Zdaj sem prišel.

Dolgo let si mi obljubljal,
vérujem vate! Zdaj sem prišel...
(Iz modrine se vzpne druga senca — Š t u d e n t.)

Š t u d e n t: Brezdomski sem študent.
Pregnan od vsepovsod.
Vabili so: «Pristopi k nam.
Za narod v boj!» Njih narod je
denar. Jaz nisem ovaduh!
Vabili so: «Pristopi k nam.
Za vero v boj!» Kje je njih vera?
Kako naj bom jim ovaduh?
A trpek, trpek je moj kruh:
nebo je daljna nizka streha...
in cesta kaže v noč neznano...
Sprejmi me, zvest ti bom bojevnik!
(Iz modrine se izmota senca — U b i j a l e c.)

U b i j a l e c: Tu sem.
Konec... Konec... Konec...
Krvave so roke!
Tisoči — čuj, čuj, čuj —
z grozo ponavljajo moje ime
in se veselé,
ker niso jaz.

V e r g e r i j: Ubil si?!

U b i j a l e c: Ubil sem:
gospodarja, ki me je na cesto pognal,
mene, ženo in otroka.
Ubil sem:
ženo,
da jo rešim trpljenja...
ubil sem otroka!
Ivanček, kodrolašček, mrtev je tvoj smeh!
Tone, zamišljenec mali, kakšen je tvoj greh,
da so te zapodili na cesto v zimsko noč?
Konec... Konec... Konec...
Sódi, obsodi... kdo je kriv...
(Iz modrine vzcvete prikazen — D e k l e.)

D e k l e: Modrina, modrina!
Odkod to smehljanje?
Tako so vele nekdanje sanje,
tako je pravljčila davnina!

Ah, jaz vem le za rdeče noči bede,
ko sem prosila kruha in besede.
Ah, jaz vem samo za pohotne roké
in zločinski posmeh in za brezkončno gorjé.

Dvoje vej — dvoje rok:
drevo me je zagrnilo v svoj pokoj,
ko me je zapustil tudi bog
in sem blodila tako sama s seboj.

Usmili se me in odpusti ...

(Iz modrine se iztočijo sence — R u d a r j i.)

R u d a r j i: Črna sta nam dan in noč,
in pogledi črni,
in roke so črne,
in beseda — črna ...
vse je črno ...

Ujeti v drobovju zemljé
čaramo, čaramo solnce,
palače do neba,
gradeči orjaški stolp
bogu — meščanu!

Vse je črno, krog nas in v nas.

Samo kri,

kadar brizgne iz osrčja obupa,
nam temo razsvetli.

Samo kri!

In vendar smo žejni solnca, solnca ...

(Iz modrine se izločijo sence — O t r o c i.)

I. o t r o k: Ti si tisti mož,
ki nas povede v Deveto deželo.

II. o t r o k: Ti si tisti mož,
ki deli belega kruha.

III. o t r o k: Povej nam bajko, da bo topló
kot ob božičnem drevesu.

IV. o t r o k: Črni ljudje so nas pognali
in ne vemo, kod ne kam.

V. o t r o k: Kaži pot k mamici moji,
ki jo je ugrabila smrt.
Dajva, vloviva hudobno smrt!

I. o t r o k: Povedi me k ateku ... Saj ga poznaš.
Tam je vse črno jeznih ljudi.
Kolesa ropočejo, vse se kadi.

Streljajo se ...

Kje je, kje je atek moj?

Vsi: S teboj gremó na vsako pot,
obiščemo vsak dom,
povsod nas radostni sprejmó ...
In sestrice in bratci nam
se bodo priključili ...
In bomo peli, peli
vsi nas bodo veseli
vsi bodo Božička slavili
in preko vasi in preko mest
raztrosimo vsem blagovest!

Vergeri j (zase): O, deca!
Bolj črna kakor noč je žalost moja! — —
Proseče róke, žalostna telesa
vijó se plameneče iz noči!
O, zemlja, krvaviš v obupnih krikih!
Razbičana žival! A tvoj pogled,
proseč, kesanja poln, presunjajoč,
pogled otroka, deklice, moža,
očeta-ubijalca, — ta pogled
kot da izseva daljno milost
nadzemskega sveta, ki je v Besedi
Odrešenikovi vstal v prebujenje!

(Sedaj se začuje pritajeno mrtvaško zvonjenje, ki ga spremljajo zastrti
zvoki žalne godbe. V ozadju se v zlatem svitu prikaže M a t i.)

Mati: Sin moj!

Vergeri j: Mati!

Mati: Dopolnjeno je.

Vergeri j: Mati!

Mati: Otrok moj, zdaj se več ni treba bati.

Kako trpel si zame, zdaj si prost!
Vem za vse dneve, ko si štel, ugibal,
vem za noči, ki si jih mrk prečul
v skrbeh, kako bi mi pomagal bedni,
kako bi le z ljubeznijo prebudil
molčeče skale. O, kako si górel,
da bi z besedo sámó črni dom
bolezni, glada, zapuščenosti
prečaral v hram radosti in pokoja!
Zdaj prosta sem vseh zemeljskih težav.

O, znaj: ljubezen je najvišja sila,
in človek v njej se Bogu približuje ...

V e r g e r i j: Mati!

M a t i: Ko boš kot jaz, boš videl, vedel, živel,
kar zdaj si slutoma samó dočutil.

O, naj te spremlja po vseh tvojih potih
tvoj dobri duh in moja zadnja prošnja!

V e r g e r i j: Mati! (Plane proti ozadju, a prikazen izgine.)
(Tedaj se stemni. Čuje se Z b o r.)

Z b o r: Povédi nas iz ječe črne,
napoji nas z nebeško zarjo,
kedaj umiješ nas trpljenja,
krvi in solz, Gospod Nevidni.

O, kje si naš ukazovalec,
ki tehtaš nas in sodiš strogo,
poglej nas milostno in reši
usode strašne nas, Gospod!

(Ko se tema spet dvigne, se pokaže prejšnja soba. Kern je pravkar
prižgal svečo. Vergerij sedi sključen pri mizi. Kern ga podpira
z rokami.)

K e r n: Omahnil si in kriknil kot iz sanj.
Slabó ti je ... ves si vročičen ... bledeš ...

V e r g e r i j: Ti ... Ti ... Si videl?

K e r n: Kaj?

V e r g e r i j: Spomin! Spomin!

Poslušal sem te ... pa nenadoma
vse se je zmedlo ... beg podob, prikazni ...
a slednjič: Ona! Ona!

K e r n: Kdo! Govori!

V e r g e r i j: Bila je moja mati! Njo sem videl!
Spomin ... O strašno znamenje! Vem ... vem ...
Poklicala me je ...

K e r n: Ti sanjaš ...

V e r g e r i j: Ne, ne,
živó kot tebe videl sem ... zdaj vem:
ona je mrtva, mrtva! Konec! Konec!
Je res? Je res? O, žrtev sveta. Mati!

K e r n: In če — tedaj jo moraš maščevati!
To znamenje ti tajni je ukaz!

V e r g e r i j: Brezkrajna žalost trga mi besedo,
slepí spoznanje, ognjení nagon ...

K e r n: In še oklevaš?

V e r g e r i j: Ukaži mi dejanje!

Kern: Glej!

(Nenadoma se pozornica spremeni. V ozadju kipijo v nebo tovarniški dimniki. Čuje se šumenje, vrenje, kipenje — utripanje industrijskega mesta. Kern in Vergerij stojita v kotu na levi in gledata. Tedaj stopi iz ozadja žarko osvetljen Altmann: predsednik raznih podjetij, poslanec, bivši minister itd. Mogočno se ozira v dolino pod seboj. Njegova senca se silno razraste in zatemni ozadje. V tej senci polagoma utone vse mesto. Altmann pa se smehlja, smehlja, dokler ne ugasne tudi njegova postava v temi, ki spet zagrne pozornico. Med tem pa Vergerij in Kern, zroča v prikazen, polglasno govorita.)

Kern: Zdaj veš... Poznaš ga?... To je naše zlo!

Vergerij: Da... to je Altmann, večkratni predsednik velepodjetij, veliki meščan...

Kern: ... peklenški borec proti vsem pravičnim, sèl smrti, zlo življenja, duh — gonoba, ta človek nam zastira solnca luč!
Kaj nisi videl te ogromne sence, ki je zajela že vasi in mesta, — ta senca, ki leži na nas ko môra!
Strupen oblak! — O, veliki rešitelj, ki bi se drznil blisk pognati vanj, da bi v titanskem boju razpuhtelo se vse zgoščeno, črno zlo v ozračje!
To črno zlo, ki nam duši življenje.
Sušična deca, blodniki brezdomski, družin pregnani tropi, ubijalcev, obupancev množčca se krdela, bolnikov in prezgodnjih starcev vrste... izgnanci, ogleduhi, ovadniki, preganjani, ponižani, izdani...
Nasilje in sovraštvo in prevara, podkupovanje, spletkarstvo, zahrbtnost, vse... vse je delo zlobnih rok Meščana! —
Njegovih slug in hlapcev in čuvajev je legijon: o, vojska nezmagljiva!
To so človeštva zli sovražniki, lokavi samozvanci, ki zavzeli so vse utrdbe in svetišča naša: umetnost, znanost, trgovino, delo.
A, kdor uniči njega, zmaga vse, če pade on, se zruši lažni svet, rešitelj pa bo rešenik človeštva!

Vergerij: O! Hvala ti!

Kern: Ti si pripravljen?

V e r g e r i j: Zdaj vem: bilo je tajno znamenje...

K e r n: Zdaj pojdi z mano, greva k našim bratom.

Tam nam prisežeš...

V e r g e r i j: Da maščujem mater,
in vse, ki slišal sem njih vzdihovanje,
vse do obzorij, kamor seže slutnja... (Odhajata.)
(Popolno tema. Začuje se proseč glas M a t e r e.)

M a t i: Sin moj! Sin moj!

Kam te vodi temna pot!

Franjo Čibej: Umetniško ustvarjanje Ivana Cankarja

III. Oblikovanje v Cankarjevem pesništvu.

Zvesti svoji nalogi, hočemo izluščiti komponente in strani, funkcije in stopnje Cankarjevega umetniškega stvarjanja. Posledica in uspeh vsake take analize je, da se pod njenim prijemom celota izgubi in razcepi v več vej, ki šele v svoji celokupnosti dajo vsestransko sliko. V tem zmislu razpravljamo v naslednjem o oblikovanju. K dosedanjima dvema točkama dodajamo še končno — tretjo, umetnik «doživlja» in «se izraža», a umetniško ustvarjanje in umetnina vsebujeta še tretji element, momente in faktorje oblikovanja.

Če mislimo na genetični proces nastajanja umetnine ali pa na umetnino samo in njeno strukturo, lahko vsekdar izkažemo «doživljajsko stran». Čisto zase in na tihem je umetnik doživljal, iz žive mnogoličnosti, iz skritih kotov duše, iz grozečega notranjega kljuvanja, iz podtal nagonskega življenja, iz molčeče podzavesti, iz jasno zažarevajoče zavesti so prišli dušni motivi — doživljanja. Ta predmet, oni človek, ta dogodek je pritegnil umetnika nase; iz ljubezni, iz neumornega življenjskega toka, iz utripajoče dinamike duše se rodi umetnina.

Doživljanje še ni zadosten kriterij, ne izčrpa umetniškega stvarjanja. Nekaj časa ostane v umetniku in podoba je, ko da je brezupno izgubljeno za svet; a ob pravem času požene kakor živa klica v zemlji, prenese se v vnanji izraz in objektivno eksistirujočo formo — lik. Temu procesu smo pripisali izrazito «izrazno funkcijo». Umetnina umetniku ni samovoljen privesek, na svojevrsten način razširja, pogloblja, sprošča dušo; ob njej umetnik dozoreva, na nepopisen način pridobi na notranji istinitosti in jakosti stvarjajoče sile. Forma je združena z osebnim življenjem; kdor pregleda vso vrsto umetnin, bo iz nje razbral genezo

dotičnega umetnika, zgodovino in usodo njegove eksistence. Umetnine so telesa, so očitni in prikriti simboli umetnikovega življenja, so morda surogat in napačna utešitev podzavestnih želja in teženj, služijo omami samega sebe. Ta svet form je zgrajen iz živega življenja, v njem kar mrgoli življenja; umetnine so izcvetele iz istinitosti in žive resnično življenje.

A umetnik je vključen še v drug krogotok, njegovo ustvarjanje meri še v nadaljno smer in dimenzijo. Ne samo, da se notranje hrepenenje vplete v izrazna sredstva in s srečnim instinktom ventilira navzven, — vse to opravlja «izrazna funkcija», s tem ostanemo še v krogu duše in samohranitve življenja, ostanemo v okviru časa in utešitve hrepenenja. Z umetnino se dvigne umetnik v območje duha in brezčasnosti, življenje se podredi formi, proces in krogotok dogajanja se ustavi. Notranje energije so prodrle v smeri za določenim ciljem in ustvarile skrito sistematiko, ki jo umetnina nosi v sebi. Umetnina, četudi ima tisoč duševnih korenov in virov, kipi osamljena in nezavarovana v svet objektivnih tvorb, samostojno se ureja v svet estetičnih likov, ki nosijo v sebi zakonitosti samolastne logike. Življenje je tako rekoč ugasnilo, časovni ritem se je prenesel v objektivno formirani, z liki prepojeni in notranjim ogrodjem podprti svet, ki stoji pred nami zaključen in zvezno-klen. Ali imenujemo ta kos istinitosti svet «objektivnega duha», svet objektivacij, ali svet stilnih momentov, stila in umetniških form ali še drugače, je nebitvenega pomena.

Umetnik ima poleg sposobnosti za stopnjevano doživljanje in izražanje še sposobnost za oblikovanje; stvarjanje vključuje ozir na vplivanje in učinkovanje, se ozira na vtis, se nanaša na formo, meri na stilne momente. Umetnik ne sme poljubno in samovoljno izraziti sebe, izraz se mora modificirati, ravnati se mora po umetnosti imanentni logiki estetičnih oblik in likov. Pogostokrat mora sebe zatreti in intenzivnost svojega «izražanja» predrugačiti. Skratka: v umetnini moramo računati z oblikovalnimi činitelji.

Oblikovanje gre za stvarjenjem lika, ki ima neki «zmisel», umetnina ima center, ki vanj merijo «sestavine umetnine». V ta zmisel se človek zamisli, more ga dojeti kot neko svojevrstno celoto.

Pravimo, da umetnik «ustvarja»; pri tem mislimo predvsem na njegovo oblikovanje. Če se vprašamo, kakšen psihološki uspeh nam nudi ta stran človeškega življenja, bi se dalo reči to-le: To oblikovanje ni ne navadno dejanje, ni nehanje. Na eni strani je najabsolutnejša notranja dejavnost, — saj gre za stvo-

ritev nečesa absolutno novega. Na drugi strani je stvarjanje čisto pasivna vdaja, — saj umetnik sebe podredi čisto «stvarni nalogi», njegovo življenje izžareva v umotvor kakor se v melodiji izraža pesem. Ustvarjanje je najgloblji «pasijon», vsako hotenje, vsaka zavest — budnost je izključena, ponižno mora umetnik dopustiti, da iz kaosa, prelivajočega se bogastva nastane forma, se strdi in fiksira celota, ki ji pravimo umetnina. Tako se zgnete stvar z lastno bitnostjo, nastati mora, ne da bi bila storjena. Vsaki stvari lahko pogleda stvarjajoči genij v srce, a svoje čute in živce, svoje utripe in težnje mora anulirati; vsa njegova čast je v tem, da je pripravljen izvršiti «nalogo» izven sebe. Vsa masa hotenjske sile in dušne veličine, strasti in čuvstva, nagona in krvi se mora angažirati le kot nestremljenjski material, iz živih dušnih nape-tosti se mora izoblikovati zvezna forma; forma se mora iztrgati iz materinega telesa, — ne vprašujoč, ali stvarjajoči genij pri tem obuboža in propada, vprašujoč samó, ali bo nastal nov pred-met, ki bo veljal brezčasno, ki ne bo ne «jaz» ne «ti», temveč nekaj tretjega. Umetnik se ni smel izživeti, svoje življenje je priklical nazaj kakor ptico, ki je hotela zleteti, in mu dal trdo — trdno formo, dvigajočo se preko časovnosti.

Umetnik ustvarja čisto absolutne predmete in like. Podoba je, da obstoji neka resnica in lepota sama na sebi, kot da je ta stvar zgrajena iz besed, ki žarijo v svoji lepoti in bi žarele, četudi bi se pogreznil ves svet in bi ne bilo nobenega človeka, ki bi te forme «doživel» in doumel. «Ljudje jih bodo morda čitali. A njih globlji zmisel je, da so tu kakor pismo, napisano za zmirom, napisano za nikogar, napisano samo zase» (Freyer). Zdi se, ko da bi umetnik ne smel živeti sebi, ko da bi ne smel nakopičiti v sebi notranjega bogastva in ga razdati brez bojazni in sramu. Stremeti mora za tem, da postane vse samo forma in lik. Ni mu dano, da bi mogel živeti živo življenje, navezati se mora na formo. V sebi se mora cepiti tako rekoč v dva jaza, izmed katerih gre eden v smeri življenja, a drugi v smeri upodabljanja in stvarjanja klenih likov.

Človek stvarnik je osamljen, osamljen stoji v prostoru svojih dejanj; nikogar ni, ki bi ga poklical in «prijel za roko, ne kot stvaritelja, temveč kot sokreaturo, kot prijatelja, ljubljenega» (M. Buber). Živeti mora nečloveškemu svetu in se mu prepustiti z vsem svojim bistvom.

Kaj se pravi stvarjati — oblikovati, — to najvažnejšo stran svojega umetniškega poklica je Ivan Cankar dobro pojmoval, zavedal se je tega in se tozadevno jasno izrazil. Naj slede nekateri citati.

Grohar je Cankarju umetnik, «mučenec, največji med vsemi, kar jih je kdaj trpelo in umrlo zaradi lepote (!) svojega srca.» Kdor hoče umetnost pravilno doživeti, se mora lepoti prepustiti, in ne iskati samega sebe. «Kaj je umetnost narkotikum? Kaj naj mi dá umetnost tisto blaženo uro spanja, pozabljenja, brezmiselnosti? ... Če hočem biti z umetnostjo sam, moram zbrati vse svoje sile do kraja, zato da sem umetniku brat.» (DS 1914, str. 184.)

Večkrat je Cankar povedal, kako se umetnik mora odtrgati od življenja in se posvetiti svoji nalogi. «Zmaga ni bila moja, kaj sem jaz, nadložen človek? — temveč bila je zmaga našega hrepenenja (ki je simbol za umetnikovo bistvo), tistega velikega življenja, ki šumi v bodočnost in ki nas je izvolilo za svojo posodo.» (Krpanova kobila 70.)

V Lepi Vidi pa je označeno nasprotje med «življenjem» in svetom umetnika, ki je svet form in likov, svet sam zase, kjer se umetnik kreče. «V deželi sem bila, kjer ni ne bridkosti, ne hrepenenja. Tam ne pijo veselja kakor žlahtno vino iz zlatega keliha bridkosti. Tam je začaran paradiž (!). Solnce sveti samo sebi (!), cvetje je okamenelo (!), pesmi so neme, beseda je mraz, od kamna (!) so lica, roke ledene... Oj dragi, strah me je bilo!» (Lepa Vida 103.) Podobno v Lepi Vidi drugje. Semkaj spada tudi mesto iz Bele krizanteme. «Povem Vam, da ni prepeval tisti Kette, ki je čevlje snažil, temveč nekdo drugi, kateremu nihče ne pozna in ne sme poznati obraza. Povem vam tudi, da tistih veselih in žalostnih zgodb nisem pisal jaz, ki govorim z vami in ki vas imam od srca rad; pisal jih je človek, ki ga ne poznate in ga nikoli ne boste poznali» (12/15). Pisal jih je «umetnik», kojega naloga je, da «oblikuje», pri tem pa približno uniči svoje «resnično» življenje.

Podobne citate bi lahko prinesli iz Nine. Prim. zlasti str. 56 zadnji odstavek. Str. 58 pa piše: «In vse je hrepenenje. Hrepenenje ne vidi, ne dela (!), ne hodi; nima oči, ne rok, ne nog. Hrepenenje je umetnik; ne živi (!), toda vsega sveta življenje je v njem. Hrepenenje je stvarnik; sam neustvarjen, stvari življenje, — iz grobega kamna, iz mrtvega ila; prazni besedi vdahne dušo, mrzli barvi luč. Moje hrepenenje te je videlo, Nina, predno sem te objel.» — «Kakor objame bolnika bolezen, mu napolni srce in dušo s čisto novim, posebnim (!) življenjem, ki je zanj resnica in veselje...» (str. 59). Umetnost je mrtvašnica, v njej domuje umetnik; to se pravi, sojeno mu je, da živi svojemu poklicu in ustvarja neprestano. «Ni mogoče pobegniti iz mrtvašnice... V svojem srcu nosi mrtvašnico in jo ljubi. Če bi mu Bog sam odprl duri, pokazal pot, pobegni! — bi sklonil glavo in bi se vrnil (!)

v svoj dom. In hrepenenje samo je bolen (!) cvet iz mrtvašnice; nikjer drugod ne more vzkliti in rasti» (str. 79).

Ta motiv, da je umetnik podrejen neki nalogi, da svoje življenje izbríše večni formi na ljubo, da življenje okrog sebe stisne v pesniški lik, da minljivo življenje napravi brezčasno živo v vnanjem svetu in jeziku, ta motiv je Cankar nešteto krat obdelal. V Kurentu pa je očrtal tudi razvojno črto umetnika. «Zavriskali in zaplesali in zapili bodo vse svoje bridkosti», pred njim bo «veselje», za njim «koprnjenje». Umetnik spremlja življenje; od realnega, s trpljenjem prežetega življenja se ljudje iztezajo za njegovo lepoto. Umetnik hodi svojo pot; iz trpljenja in radosti svojega plemena, iz ponižanja domovine se dviga kvišku, služeč le enemu cilju, ustvariti umetniških vrednot.

Umetnik ustvarja — oblikuje; oblikovanje je dejanje, porajanje, izločanje nečesa bistvenega, sproščanje notranjosti k lastnemu življenju. Forma je cilj in zadnji zmisel umetnikove eksistence. Naj bo umetnost karkoli, naj bo tolmačenje istinitosti in življenja, — sistem, ki se uvršča vzporedno k filozofiji, znanosti, religiji, jeziku, — umetnost je vendarle svojevrsten sistem tolmačenja sveta, je svojevrstna govorica, porablja svojevrstna sredstva, — baš oblikovanje — stvarjanje. Umetnina ni gotova, dokler v njej niso realno-življenjski, idejni, socialni in prirodni elementi zgneteni v stilapolni lik, ki nosi sam v sebi svoj končni zmisel.

V tem umetniškem oblikovanju bi bilo sedaj treba ločiti nekatere podrobne strani in komponente, ki bi jih morali posebej označiti pri Ivanu Cankarju. Najprej bi šlo za «predmetno oblikovanje», za vprašanje, kako je Cankar prikazoval snov, dejanje, osebe, psihološka dejstva, kulturna fakta, življenje, sploh svet in istinitost. Umetnik, najsi pripada še tako ekstremni struji, preko predmeta in vsebine ne more. Predmet stavi svoje zahtevke, snov in vsebina so svet, ki vanj umetnik stopnjema prodira, ki ga kosoma doume in ustvari. Ta svet podaja na svoj način, direktno, simbolično; riše ga od srede navzven, meri v bistvo predmeta, drugič v podrobni niansi prime najosnovnejšo točko, ali pa nanizuje drobce, ki v celoti podajo vendarle nekaj substancialnega.

Že v okviru snovi, izbire predmeta, vsebine umotvora je umetniku dana velika svoboda. Če hočemo umetnika količkaj točno označiti, bo treba njegove predmetne prvine izluščiti. Pri Cankarju bo treba pokazati, kakšen je bil njegov svet, kje se je ustavila njegova pozornost, kakšni so bili «problemi», ki so ga razburjali, od katere strani se je bližal predmetu, zakaj se njegovi tipi po-

navljajo, kako je hotel biti «resničen» in «objektiven», kako je z nebistvenim podajal najbistvenejše stvari, kako je s karikaturu in shemo le navidez spačil lice sicer kruti istinitosti, kako je iz celega kompleksa iztrgal p o s a m e z n e kose in momente, kako je v simbolu ponazoril mnogo več kot kaže videz, — v skromni človeški eksistenci prinese portret in kritiko vse dobe, s senco in farso, neznatnostjo in temotno zablodo po ovinku prikazuje prav bistvene stvari.

Cankar se je vedno zavedal, da je umetnik zavisen od predmeta, da se mora ravnati po njegovi logiki in normi, da mora predmet prikazati v obliki, v kateri bomo spoznali istinitost.

«To povest vam pripovedujem, kakor se je po resnici vršila z vsemi svojimi nekrščanskimi krivicami in z vso žalostjo. Nobene laži ni zraven, nič lepih besed in nobene hinavščine» (Hlapec Jernej 1). «Kar sem videl z očmi, s srcem in z razumom, nisem zatajil, in bi ne bil zatajil za same zlate nebeške zvezde» (Krizantema 33). Umetnik oblikuje predmet: «In jaz, na vekomaj osramočeni Don Quijote, sem mislil, da bodo ljudje slišali mojo besedo in da jo bodo razumeli. Toda niso je slišali in je niso razumeli, zakaj mislili so, da sem literat. In zato so oznanjali, da sem povedal jako lepo, da je moj jezik prijeten in blagozvočen; niso pa oznanili, kaj sem povedal. Razodeli so besedo, zamolčali so misel...» (Krpanova kobilica 12).

Kakšen pomen ima karikatura, ali enostransko slikanje teme, ali podajanje pozabljenega Poljanca, je Cankar sam povedal nedvoumno. «Ugledal sem Štefana Poljanca, zato ker je bil med svojimi vrstniki najneznatnejši. Opisati sem hotel kratko dobo, samo kratek hip, tega hipa senco, zakaj za zgodovinarja so moje moči prešibke... Štefan Poljanec igra vlogo razpetega platna, na katero slika skioptikon bežeče sence resničnega življenja» (Krpanova kobilica 160). «Zakaj kakor pojde življenje brez prestanka in brez konca po široki cesti v solncu, tako pojdejo sence (!) po zidovju brez prestanka, brez konca, karikatura (!) in kritika (!) živega življenja (!) — breztelesni in kljub svoji breztelesnosti nesrečni fantomi, v nadlego življenju in sebi» (Kobilica 230).

Slično prinaša v Grešniku Lenartu (str. 48 ss) kritiko etičnih in vzgojnih nazorov naše družbe, in sicer z uporabo originalne ponazoritve in shematike. Podrobno navedbo mesta si prihranimo.

Že dosedanji citati očitno kažejo, da se umetnik sicer nanaša in ozira na predmet, a da končno vendarle seže preko predmeta in ga prime po svoje. Zlasti velja to za Cankarja. — Še očitnejše postane to dejstvo, če upoštevamo nadaljno svojstvenost Cankarjevega prikazovanja. Cankar prinaša toliko nezavršenega in ne-

usmerjenega življenja, neštetokrat riše življenjski nazor nad življenjem obupajočih, «poleg» realnega življenja živečih individuov, podčrtava motiv usode, ki leži nad nami in ne dopušča, da bi se človek odtrgal od neskončnega klanca. Pri Cankarju nahajamo ljudi, ki so padli in si naprtili krivdo, a ni tipov, ki bi dejavno posegli v življenje in prestopili prag mladostnega hrepenenja.

Mislím, da gre tu za svojstvenost Cankarjevega oblikovanja, predmetnega podajanja, ki postane razumljivo le, če skušamo razumeti celotno njegovo umetniško ustvarjanje. Ali se je Cankar te strani točno zavedal ali ne, je težko ugotoviti. Sam je izjavil: «Kažem mu, kako je majhen, kako je malodušen, kako tava brez volje in brez ciljev; kažem mu glorio breznačelnosti, češčenje hinavščine, slavo laži, zato da se predrami, da spozna, kdo in kje da je, ter da pogleda v prihodnost. Ali nisem pel o žalosti, ker je bilo v mojem srcu hrepenenje po veselju? Slikal sem noč, vso pusto in sivo, polno sramote in bridkosti, da bi oko tem silnejše zakoprnelo po čisti luči... Iz noči in močvirja je bil v nebeške daljine vprt moj verni pogled — vi pa ste me proglasili za pesimista!» (Krizantema 66/7).

Iz teh besed bi človek sklepal, da je Cankar zavestno tako oblikoval predmete. A za tem tiče nedvomno tudi karakterološki motivi. Iz celotne Cankarjeve osebnosti bo treba razložiti tudi te navidez tako prozorne in «objektivne» lastnosti. Vedno bolj postaja očitno, da umetnine ne smemo odtrgati od živega organizma — umetnika.

Še očitnejše postane to dejstvo, če poleg «predmetnih» oblikovalnih momentov pregledamo še nepredmetne strani Cankarjevega oblikovanja. Vsak umotvor izkazuje «formalne», stilne prvine, se v celoti ureja v neko vrsto in časovno-genetično vrsto, — pa najsi mislimo pri tem na jezik, stilistiko, kompozicijo, na tradicionalno-konvencionalne, od zunaj prevzete prvine, ali končno na to, kar je na umetnini čisto individualnega, novega, baš recimo, Cankarjevega, Cankarjevega v tem in tem trenutku.

Če s tega vidika pogledamo na Cankarja, bi o njegovem oblikovanju lahko ugotovili polno zakonitosti. Naš končni cilj bi bil, Cankarja opredeliti; skušali bi pokazati, kakšne stilne prvine v njem dominirajo, v kakšen stil se Cankar objektivno uvršča. Pri tem poskusu pa se pokaže dvoje točk, kjer hitro trčimo na mejo. Ne samo, da je Cankarjevo oblikovanje (= tvorjenje estetičnih — umetniških likov) čisto individualno, — izraz čisto specifične Cankarjeve individualnosti; tudi način Cankarjevega ustvarjanja je tako samobiten, da postane vsaka uvrstitev v neko ob-

jektivno in splošno shematiko nedopustna. Cankar je «stvarjajoč» umetnik, kojega umetnost je končno in absolutno določena po njegovem individualno osebnem jedru. — Razlikujemo dva tipa umetniškega oblikovanja, klasičnega in romantičnega, bi lahko dejali v zmislu F. Stricha¹, ali pa stvarjajočega in oblikujočega v zmislu G. Simmela (Schöpfungstum — Gestaltertum)². Nočemo biti odvisni od teh distinkcij, prepričani smo vendarle, da obstojata dva načina, kako se umetnik podaja v svet objektivnih form, kako se pretaka življenje v organizmu umetnine. Kako kaže umetnina na svoj smisel, kako nas pretrese pesnitev in kam nas ponese osnovni ritem in udar forme. Je razlika, celó bistvena razlika, če je v pesnitvi zaokrožena forma zadnja in najvišja instanca, če je vse zaradi forme in ni ničesar zgolj dinamičnemu pulzu na ljubo. Ali pa če se v umetniškem liku prav za prav predstavlja nestatični princip, če prav za prav ne gre za formo, ampak za stvarjajoči proces, ki nanj neposredno meri in cika vsak stilni element. Jasno je, da gre v obeh primerih za «oblikovanje», za stvaritev nečesa objektivnega, a vendarle je razlika v bistvu in prav v substanci umetnine in umetnika, če se odloči za prvo ali drugo pot.

Cankar nedvomno spada med «stvarjajoče», in ne med «oblikujoče» umetnike. Bistva stvarjajočega umetnika pa skoro ne moremo drugače označiti kot da ga spravimo v zvezo z «življenjem». Je to le simbol in metafora, — kajti umetnina ni nikdar «življenje» in tudi oblikovalno ustvarjanje ni akt «življenja». A vendar nimamo druge prispodobe, da bi z njo mogli zadeti «duha», oziroma jedro Cankarjevega dela. Tu gre dogajanje samo od sebe, neposredno je prikazano, forma kar stopa v ozadje, vsebina in duša prodira brez ovinkov, vsak spis je le drobec, je le trenutek, ki traja le hip, a se more ponoviti nešteto krat in more v nas vzbuditi življenjsko čuvstvo svoje vrste.

To neposredno dinamiko lahko izkažemo v celoti in podrobnostih. Beseda ni postavljena za zabavo in estetično doživljanje, beseda je simbol in znak za nadčutnost in notranjost, je priča o naši višji eksistenci, naši človečnosti. Besede, stavki, odstavki niso lepo zveneče tvorbe, temveč nadomeščajo pojočo dušo. Besede ne «izražajo» le duše, besede tendirajo naravnost na življenje, ali, še boljše rečeno, besedni ritem in barvni ton spremlja utripanje mišic srca in čuvstva.

¹ F. Strich, Deutsche Klassik und Romantik. München. 2. izd. 1924. Prvo poglavje.

² G. Simmel, Rembrandt. Ein kunstphilosophischer Versuch. München. 1917. Zadnje poglavje.

Predmetno se Cankar ne približuje snovnosti in ostri konturiranosti zemlje, pri srcu mu niso stekleno jasne forme in ideje, ne priznava zakonov prirode in duha, ne prevzema materije in imperativov razuma, — «d u š a», bi lahko dejali, je središče vsega. Kakor je snov in vsebina Cankarjevih spisov nezaključena, tako tudi njegovi oblikovni faktorji prinašajo nezaključen in nefiksiran osnovni tonus. Kar čuti se, kako piše pisatelj brez vnanjih načrtov, kako nosi svoje lastne zakone v srcu.

Cankar je bil stvarjajoč duh. Ne gre pri tem za prevladovanje izrazne funkcije napram oblikovni, oblikovanje samo je drugače spočeto. Duša vlada nad duhom in telesom, prirodne forme so uničene, normativno veljavni zakoni «duha» so zasovraženi, jaz se izteka v neskončnost. Umetniška forma je prosta formalnosti, kakor je prost in svoboden človek, ki se sprosti izračunanega in izmerjenega karakterja ter zaduha prosto svoje dušno življenje.

V Cankarju je hrepenenje po večnosti, «spoznal je življenja vesoljnost in večnost, kar je bila že od nekdanj snov in misel vsake drame». A išče to večnost s formo, ki ni trda, ki je temveč «ponotranjena» in poduševljena. Njegove umetniške forme so transparent, ki v njem zazremo in odkrijemo «življenjski tok»; v formi dojamemo nekaj, kar prija duši in ponazori njeno teženje za večnostjo, a ponazoruje to teženje v vedno ponavljajočem se ritmu. Cankar sega preko besede, simbola, forme, estetike, norme ter se na neki način zopet vrača nazaj v življenje. V tem leži njegova neposrednost, da se pri njem preliva forma v formo, a za vsem teče vzporedno življenjski tok od duše do duše.

Joža Lovrenčič: Publius in Hispala

(Nadaljevanje.)

XV.

Dies sanguinis... Dan krvi je bil v Rimu, dan groze, ko je Duh zemlje vzprejel svoje častilce, da jih prerodi krogotočno v moč potomcem, v katerih naj bi se maščevali... Radovedni narod, željan razburljivih prizorov, je drl za kurulskimi in ljudskimi edili, spremljal tresvire in kvinkvevire in razglašal po vsem mestu, kaj se je zgodilo na Foru Boariju, kaj na Aventinu, kaj pod Celijem, kaj na Suburi, kaj na Flaminijevi cesti, kaj so videli, ko so šli skozi vicus Tuscus, kaj so izvedeli ob Karmentalskih vratih, kaj ob Ostienskih, kaj ob Apijskih, Eskvilinskih, Viminalskih in drugih.

Na Foru, po cestah, v cirkusih in gledališčih, v kopališčih in v tabernah — kamor bi stopil, bi ne slišal drugega nego vprašanja, odgovore in začudenje.

Hispala... Publius... Sempronius Rutilus... Anonimos... Atinija... Ksenon... Paculla Annia... Lucilia... Livija... Cerinija... Mango... Opiternius... Trolus... in še dolgo vrsto drugih imen je bilo slišati v razgovorih in vzklikih, ki so izražali iznenadenje.

Rufus ob foru Boariju je imel polno taberno in je bil v srcu hvaležen Atinijema, da sta bila tako rekoč njegova soseda in mu s svojo sosesčino privabila toliko gostov.

«Kdo bi si mislil, kaj,» je postajal pred vsako mizo, poslušal novice in stregel z njimi gostom, ki so nanovo prišli.

«Ali veste, kaj, oba Atinija so že snoči zgrabili. Videl sem, ko so ju peljali tod mimo...»

«Vemo, a ti mogoče ne veš, da so prijeli Ksenona Venefika pri Ostijskih vratih. Prvi je izvedel za vse in je mislil pobegniti in jim je.»

«Kako? Pa praviš, da so ga prijeli, kaj?»

«V podzemlje se je preselil, ko so ga imeli že v rokah... Kar nenadoma je umrl in še oni, ki so ga prijeli, so se zgrudili...»

«Čarovnik, kaj!»

«In da bi bilo to vse! Kvinkveviri so opazili, da je v njegovem unktuariju posebno živahno in kupcev, kot bi dajal njegov pomočnik Pitasant dišave in mazila v gospodarjevi odsotnosti zastonj... Oprezovali so in ko se jim je zazdelo vse sumljivo, so vstopili in zgodilo se jim je, kar onim, ki so prijeli Ksenona... Pred vrati na ulici se je natrlo ljudstva in ko je prišel tresvir in izvedel, kaj se je zgodilo, niso pomagale Pitiantu več Ksenonove čarovnije — preden je utegnil pripraviti nove, so ga pobili...»

«Brivec Trolus si je odprl žile...» je povedal drugi.

«Onim, ki jim je Pitasant razdajal praške in kapljice, ni bilo treba gledati svoje krvi...»

«Trolus ga je imel pred nosom, a se je le po svoje končal...»

«Saj se je morala tudi Lucilija vpričo Purpurea zabosti...»

«O, kaj bomo še vse slišali te dni!»

«Da bi le vse temeljito počistili! Hude stvari je razkril konzul na Foru, a še hujše prihajajo na dan... Človeku se jezi lasje in mravljinca čuti po vsem životu, ko poslušajo, kaj so uganjali...»

«Kdo bi si mislil, kaj,» je ponavljal Rufus in se priporočal odhajajočim gostom in vzprejemal z istimi besedami nove in poslušal njihove vesti... Izvedel je, da se je mnogim le posrečilo pobegniti iz mesta, a da so jih na vseh koncih in krajih v provincah

zajeli in da prihaja nešteto pisem in povpraševanj, kaj naj bi začeli, da ne prekršijo senatovih sklepov in konzulovih odredb.

«Dobro, da sem v mestu, kaj,» se je smehljal Rufus. «Če bi bil v provinci, bi ne vedel, ali smem točiti ali ne, pred vsakim gostom bi me bilo strah, da me ne zaplete za mojo gostoljubnost še v proces, ki bi me utegnil spraviti ob glavo... Prebridko bi bilo, kaj, in prezgodaj...»

«Prezgodaj, kakopa, prezgodaj, kdo bi potem imel Baccha za norca, kdo bi spreminjal njegov sok v vodo in se z Merkurjem, svojim zavetnikom, smejal, preštevajoč iz polnih mošnjičkov ase in sesterce!» je podražil vesel gost Rufa, ki je nato pozabil na sodale Duha zemlje in njihovo usodo in začel prepričevati goste od mize do mize, da v vsem Rimu ne dobijo pristnejše kapljice kot je njegova...

*

Tudi na Aventin so že prvo uro prodrle novice o konzulovem govoru in o preganjanju članov Tovarištva Duha zemlje. Ktesifon jih je ujel na vratih, ko je opazoval nenavadno živahnost na Delfinski cesti, in ko je izvedel o Ksenonovi smrti in še, da so prijeli tudi ona dva mladeniča, ki ju je videl pred dnevi v razgovoru s Sempronijem in sta potem odvedla Publija in je zadnjič izvedel pri Ebuciji, da sta Cerinnija, se mu je posvetilo v glavi in si je rekel:

«Aha, zdaj razumem, kako so bile napeljane niti: Bolezen — obljuba — Bacchus — Duh zemlje, ki naj bi spravil Semproniju s poti Publija, a je njega... Samo njega?... Kaj, če je tudi Publius žrtev?... Spet bo treba k Ebuciji, da pogledam, če se je vrnil. Prvo moram obvestiti Duronijo o vsem. Pri Poluksu, če mi še ne bo verjela, kar sem ji pravil o Publijevi boleznin in njenem vzroku, jo obdolžim tajnega članstva in podpiranja prepovedanih obredov.»

«Joj, joj, groza, da še ne take!» je prikričal v peristil, kjer je na sklopljivem stolcu sedela Duronija in se solnčila. Naval žalosti za Sempronijem jo je bil močno potrl; upadena je bila v obraz in oči so ji bile izjokane in črna stola jo je spremenila v posebno tugo.

«Zame ne more biti večje groze kot sem jo prestala,» je rekla z boleznim glasom in ni pogledala sužnja.

«Gospodarica, ne bi ti prišel pravit, če bi ne bilo v zvezi s tvojo žalostjo, ki bi jo rad pregnal...»

«Da boš spet črnil spomin nesrečnega Sempronija... Izgini, sicer pokličem Davosa, da te mine veselje!...»

«In če bi moral pod palicami izdihniti, bom govoril, ker izvedeti moraš, gospodarica, kdo je usmrtil Sempronija...»

«Ti veš?» je dvignila Duronija glavo in ga pogledala.

«Vem, to se pravi, jasno se mi zdi...»

«Govori!»

«Po mestu teče kri... Odkrili so tajno družčino Duha zemlje in prijeli vse člane. Ksenona tudi, a si je znal pomagati in se je sam končal... In Cerinnija in ne vem koga še, vse so zgrabili in odvedli v Mamertinske ječe, kjer jim odleti glava, če ne pojdejo po smrt čez Tarpejsko pečino...»

«Kaj mi to praviš, ne briga me!...»

«Počakaj, gospodarica. Ali nisem videl Sempronija v razgovoru s Cerinnijema, ali ni bil prijatelj Ksenonov, ali ni zahajal k Atinijem, o katerih tudi govorijo...»

«Je.»

«Ljudje pravijo, da so bile pri njih, v shajališču one tajne družčine, moritve običajna stvar... Se spominjaš Ksenonovega odgovora?...»

Duronija je dvignila roke, naslonila v dlani obraz in zaihtela...

«Sempronius je našel smrt tam, kjer jo je mislil pripraviti Publiju, ko se mu je doma posnesrečilo... Tvojo zaobljubo je hotel v svojo korist izrabiti... Bogovi so pravični, gospodarica... To sem ti hotel povedati in še te prosim, dovoli mi, da poiščem Publija, če je še med živimi...»

S počasnim, preudarjenim glasom je govoril Ktesifon in gledal Duronijo, ki ni vzklopela ob njegovi ugotovitvi, ni poklicala Davosa, temveč le ihtela in ihtela in ko je končal s skelečo slutnjo, — je bila Duronija — mati. Stresla se je ob sužnjevi besedi, dvignila se je in iz srca ji je privrela prošnja:

«Pojdi, Ktesifon, pojdi in vrni se ž njim!...»

*

Ktesifona so bile same oči in sama ušesa, ko je hodil po ulicah in trgih. Pri Ebuciji je izvedel, da je Publius na varnem v Kalenovi vili na Suburi in nič se mu ni mudilo. Izvedeti je hotel čim več novic, da bi postregel ž njimi svojemu gospodarju, zato je postajal ob vsaki skupini in prisluškoval. Na Foru je bila zbrana velika gneča in izvedel je, da čakajo obsodbe glavnih krivcev, ki jih v kuriji zaslišujeta sama konzula.

«Bom pa še jaz počakal; Publija bo zanimal izid, zlasti če mu vse kar sveže prinesem,» je dejal Ktesifon in vzbudil zanimanje.

«Publija,» so ga povprašali, «katerega?»

«Publija Ebucija, onega, ki ste pravkar govorili o njem.»

«O,» so se začudili, «kako, ga poznaš?»

«Njegov suženj sem in on moj gospod,» je odgovoril.

«Potem ti je znana tudi Hispala? Je lepa? Kje sta? Nihče ne ve nič povedati. Govorilo se je, da so njo s hišo vred sežgali, njega pa še zadnji večer v Tovarištvu Duha zemlje žrtvovali svojemu božanstvu...»

«Sempronija, njegovega očima, pač, a Publius je v varnem zavetju in Hispala tudi, če sem prav poučen. Hispalo poznam, kako bi je ne poznal, če jo ljubi moj gospod! Ali je lepa? Na Aventinu ni lepše in v mestu je tudi še nisem srečal, ki bi jo zatemnila...»

Radovedneži bi radi še nadaljnjih podrobnosti, a ker so se pokazali na izhodu tresviri, se niso več brigali za Ktesifona; vse se je strnilo proti kuriji in ko so zagledali za tresviri v spremstvu kvinkvevirov zagonetnega, mrkega Grka Anonima, za njim zlovesčoč Pacullo Annio, blede Atinija, Marka in Gaja s povešenimi očmi, Falisčana Lucija Opiternija in še oba Cerinnija, Herennija in Minnija, je med množico zavreščalo:

«Habeant! Pereant!»

In ko so videli, da so jo usmerili tresviri čez Forum na Clivus Capitolinus, se je množica zagnala za obsojenci, vzklikajoč pogrde Duhu zemlje in njegovim privržencem. Tudi Ktesifona je zanesel val proti Kapitoliju. Nad Tarpejsko pečino so obstali in krik in vik je trenutno ponehal. Tresviri in kvinkveviri so povezovali obsojence, da se niso mogli ganiti...

Gledalci so zadržali dih...

Dva tresvira sta prijela Anonima vsak na svoji strani, ga zazibala in ga v zamahu ena... dve... tri... zagnala nad prepad, da je strmoglavil v globočino...

Paculla Annia je vzkriknila in padla v nezavest, vzkriknilo je ljudstvo, a se spet pomirilo, ko je videlo, da so onesveščeno pustili in prijeli istočasno oba Atinija.

«Ave, frater, aeternumque vale!» sta si rekla drug drugemu in istočasno so ju spustili za Anonimom...

Krik, ki je sledil, je Pakullo osvestil.

«Naj se razgleda, vešča,» so menili tresviri, «milost bi bila, če bi poslali nezavestno v podzemlje!»

In so zgrabili Lucija Opiternija...

«Tako, sedaj pa ti, vešča, s svojima gavranoma!»

Paculla je zmedeno pogledala tresvire, zasmejala se je z groznim krohotom, izvila se jim iz rok, raztrgala vezi in kot furija zakričala «vita vitae!» in planila, kot bi hotela bežati, omračena v prepad.

Tresviri in kvinkveviri so se spogledali, a naslednji trenutek sta šla še Cerinnija za materjo...

Tako so se povrnili k Duhu zemlje njegovi svečeniki in glavni znanilci, ki so pred konzuloma odkrito priznali vse in se niso branili ne prosili milosti, prepričani, da pride čas, ko bo Duh zemlje zmagal in zagospodoval...

Fama, ki je rastla od trenutka do trenutka, pa je kljub grozi mirila Rim in mu jemala strah pred tajinstvenim božanstvom in močjo njegovih častilcev. Sedem tisoč — je pravila — jih je bilo in utemeljevala njihovo visoko število z onimi Manlijevimi legijonarji, ki so okusili slasti in mehkužnost azijskega življenja. In vedela je, da so vse zgrabili in jih sodili in obsodili po zasluženju: ene tresviri capitales kakor hitro so jih zasačili, druge pretorja ali kar konzula... Mamertinske ječe so napolnili oni, ki so v Tovařištvu prisegli pripravljenost za vsak zločin in ostudo, a niso dotlej ničesar storili, k čemur jih je vezala prisega, oni pa, ki so bili krivi umorov in nasilja, ponarejenih listin in pečatov, podvrženih oporok in drugih grdobij, so plačali svoje bacchanalsko dejstvovanje s smrtjo. Število teh je presehalo ono v mamertinskih ječah... Obsojene ženske so izročili sorodnikom ali onim, v katerih oblasti so bile, da izvrše nad njimi kazen v zatišju doma. Tako sta padli Livija in Hortenzija, ženi ljudskih tribunov; ni jima bilo dano, da bi se dolgo veselili ženskih svoboščin... One, ki jih niso vedeli komu izročiti, so javno obglavili... Med njimi so bile deklice sladkih imen izpod Celija: Glicera, Likoris, Lalage in Lukteola in so mislile še zadnji trenutek na Hispalo, ki je niso dočakale. Obtoževale so jo in jo preklinjale, a nič ni pomagalo...

Ko je Ktesifon vse to videl, slišal in izvedel, je menil, da ve dovolj, in zavil jo je s Fora ob Hostilijevi kuriji proti Suburi ter poiskal Kalenovo vilo in svojega gospoda.

XVI.

Minili so dnevi krvi in senat je vnovič zboroval v Hostilijevi kuriji. Senatorski sedeži niso bili tako polni ko pri prejšnji seji, a vendar ni nihče zahteval, da bi ugotovili število navzočih, ko je vstal konzul Spurius Postumius, otvoril zborovanje in poročal, kako so do kraja zatrli kult Duha zemlje in njegove privrčence.

«Bogovom smo dolžni hvalo, patres conscripti,» je zaključeval, «da je šlo vse gladko, a pozabiti ne smemo onih, ki so se jih bogovi poslužili, da so nas opozorili na nevarnost in nam jo odkrili. Da ni bilo Hispale Fecenije, da ni bilo Publija Ebucija, kdo ve, bi li prišli še pravočasno na sled rušiteljem vsega dobrega in zdravega? Prepričan sem, da bi zarotniki povzročili krvavo državljansko vojno, ki bi utegnila upropastiti moč in slavo Rima, ker sovražniki,

pa naj bodo Macedonci ali Iliri, Kartadžani ali azijski kralji, bi izrabili slednjo zmedo, ki bi nam doma vezala roke. Predlogi in sklepi, patres conscripti, naj odgovarjajo nevarnosti, katere smo se rešili!»

Po konzulovem govoru je senat oživel: dvigali so se senatorji drug za drugim, hvalili oba konzula, ki sta tako spretno in hitro očistila mesto in province, priznavali so Postumijeva izvajanja in nazadnje je prišel na vrsto predlog:

«Publiju Ebuciju in Hispali Feceniji naj izplača mestni kvestor iz državne zakladnice vsakemu po stotisoč asov. Konzula naj dalje zaprosita ljudska tribuna, da bi ljudskemu zboru v najkrajšem času predlagala: Publija Ebucija je smatrati kot bi že odslužil vojaška leta in se mu ni treba udeležiti nikakega vojnega pohoda, če bi sam ne želel. Fecenia Hispala postani Rimljanka z vsemi pravicami in naj sme poročiti svobodnega državljana in onemu, ki bi jo izbral v zakon, naj ta poroka ne bo v nečast in škodo. Sedanja konzula in bodoči konzuli in pretorji naj skrbе, da se ji ne zgodi kaj zlega in bo vedno varna. To je volja senata, ki smatra za umestno, da se izvrši.»

Ljudska tribuna nista ugovarjala in še isti dopoldan sta po senatovi seji zbrala na Foru narod, ki je vzklikajoč Publiju in Hispali odobril senatove sklepe...

*

Publius je objel svojega začasnega patrona Kvinta Furija Kalena, obraz mu je žarel od veselja in sreče in se je zahvaljeval:

«Hvala večnim bogovom, hvala konzulu in hvala tebi, Kvintus! Srečen sem, presrečen! O, kdo bi si bil mislil, kdo pričakoval, da bom deležen v tako kratkem času tolikega veselja in takih darov! Hispala, o moja Hispala mora biti tudi srečna! Nič več se nama ni treba bati, ni ga, ki bi nama stregel še po življenju, ni ga, ki bi nama mogel delati sedaj zapreke in naju razdružil!...»

«Tedaj misliš res poročiti Hispalo?» je vprašal Kvintus Furius.

«Res, bogovom sem obljubil, ki so me po njej rešili.»

«Ko je tako, ti moram še nekaj povedati, da bo tvoje veselje popolno. Preden je konzul nastopil v senatu in predlagal nagrado tebi in Hispali, sem govoril z njim, ko sem šel, da se mu poklonim in mu čestitam, da je tako brzo iztrebil nevarnost... Veš, kaj mi je zaupal? V sanjah bi kaj takega ne doživel... ‚Publiju in Hispali,‘ je rekel, ‚moram biti jaz še posebej hvaležen. Predlogi, ki sem jih zamislil, mi omogočijo mojo namero... Hispala nima svojih, njen dom je v ruševinah — iz mojega doma naj se poroči, ako bi se Publius ne premislil...‘ Tako mi je povedal in mi za-

bičal molk do končanega procesa. Danes nisem več vezan in sem ti povedal, kako priznanje čaka še tebe in Hispalo...»

Publius je bil ves iz sebe ob Furijevem pripovedovanju.

«Preveč sreče, preveč, Kvintus! Bojim se, zdi se mi, da sanjam. Bogovi, bodite mi milostni, če je vse to res, in čujte nad mano, da se ne prebudim v bridkost žalostnega jutranjega razočaranja!»

«Ne dvomi v resnico mojega sporočila, Publius! Še danes stopim h konzulu, povem mu, da tvoja ljubezen raste iz dneva v dan in da nimaš druge želje, nego da bi mogel priti do Hispale in jo odvesti na svoj dom...»

«Dobro, Kvintus,» je rekel Publius, a v teh dveh besedah je bilo, ko da sta kaplji grenkega pelina v kristalno čašo, ki je še pravkar prekipevala sladkega soka veselja...

«Kaj ti je, Publius? Žalost je v tvojem glasu,» je vprašal Furius začudeno in obenem potrapljal mladega prijatelja po rami ter rekel: «Tako je zaljubljena mladost — iz vriska v jok in čemerčnost, pa vedi človek, kako bi ji ustregel!»

«Dom si mi omenil, Kvintus, in spomnil sem se, da ga prav za prav nimam, ker me je mati pognala iz njega. Res mi je zadnjič Ktesifon povedal, da me želi in vabi domov, a Hispale ne mara... Zaklela se je bila, ko me je razdedinila, da je ne sprejme pod streho... Ktesifonu sem naročil, naj ji pove, da se vrnem, če sprejme Hispalo za snaho in ji bo dobra. Ktesifon se ni vrnil, znamenje, da mati še vedno ne more Hispale...»

«Hahahaha...» se je zasmel Furius Kvintus, «to ti je skalilo tedaj veselje! Pojdi no! Pogum, Publius, pogum in pusti take skrbi in brige! Kaj meniš, da bo mati še kaj imela proti taki sinahi, ki jo danes obenem s tabo slavi ves Rim kot svojo rešiteljico!»

«Bogovi naj te slišijo!» je zaprosil Publius.

«In konzul me bo tudi slišal in uslišal. Povem mu, kaj te še skrbi in teži in preden bo večer, ti pridem z vestjo, ki bo bolj svetla ko Venerina zvezda na nebu...»

Tako je rekel Kvintus Furius Kalenus in šel, da se pripravi in odide h konzulu. Hvaležno je gledal Publius za njim in še klical:

«O, kako sem ti hvaležen, Kvintus, kako sem ti hvaležen!...»

«Kaj bi! Vesel sem, da ti morem tudi jaz napraviti še kako uslugo. Kar lepo počakaj!» je zamahnil Furius z roko in izginil z vrta skozi oekus v notranjost.

«Čakal bom, čakal, težko bom čakal, da mi prineseš obljubljeno svetlo vest,» je mislil Publius in začel hoditi po vrtu. Nemiren je bil, misli so mu bile pri Hispali v konzulovem dvorcu, videl jo je že v svatovski obleki sredi sijaja bakel in vesele družbe, a ko mu je prešla misel na dom in mater, je nevede stisnil roke v pesti in

postal. Tako je obstal slučajno pred bohotno razcvelim grmičem marjetic-preročnic in želeč dobiti odgovor, kako bo opravil Furius in kaj bo z materjo, je odtrgal velik cvet. Ko je stal ob grmu in pulil listič za lističem, smeje se in vendar v skrbi, da bi utegnil biti cvetni omen neugoden, se je pojavil na izhodnih vratih dvorane Kalenus, ki je zadovoljno opazoval zaljubljenega mladeniča in ko je menil, da bo z vedeževanjem pri koncu, ga je poklical: «Publius!»

Publius se je zdrznil, spustil cvet iz rok kot bi ga bilo sram, in pogledal je v smeri glasu.

«Pusti preroški cvet, drugi ti bo odgovarjal na vprašanja,» je dejal Furius. «Ktesifon je prišel, ves vesel je, le hitro pridi, da ti razodene prijetne vesti!...»

Publius si ni dal dvakrat reči; ob vesti, da je prišel Ktesifon, je planil proti Furiju, ki se mu je umaknil z vrat in ga pustil, da se je vrnil pred njim v peristil, kjer je čakal zvesti suženj. Videl je, kako je Publius zgrabil Ktesifona za roke in ko je prišel tudi sam do njiju, je poslušal:

«Vse je dobro, gospod, vse je dobro. Mati je bila trda, nič je nisem mogel omečiti, pa je prišla danes Ebucija. Kar začudil sem se. Dolgo sta govorili in potem me je gospodarica poklicala in mi dejala: «Pojdi, Ktesifon, in povej Publiju, da ga sprejemem tudi s Hispalo. Jaz grem z Ebucijo h konzulu. Povabljena sem k Sulpiciji. Za Publija gre in za Hispalo.» Tako mi je rekla in odšla je s teto... Videl sem, vesela je bila in zadovoljnost ji je sijala z obraza...»

«He, Publius, ali ti je cvet preročnice povedal kaj takega?» je vprašal smeje se Furius vzradoščenega Aventinca.

«Nisem prišel do konca,» je odvrnil Publius.

«Tudi če bi prišel, bi ti ne nadomestil odgovora Ktesifonovega. Vrl dečko si, Ktesifon. Na svatovščini se vidiva, če bi pozabil nate, me kar spomni. Pa glej, da boš nevesti lepo okrasil dom!...»

«Bom, gospod,» je rekel Ktesifon, prekrižal na prsih roke, se poklonil obema in vesel odšel...

«Tako, Publius, zdaj je pa moj načrt nekoliko drugačen. Z mano pojdeš h konzulu! Nevesta te tam čaka in mati in teta. Če je treba še kake besede, bo danes najlepša prilika. Iz dvorca se boš gotovo vrnil že spravljen z materjo domov, kjer boš poteni vse pripravil za svečan sprejem lepe Hispale. Pohiteti boš moral, ker če te zaloti v pripravi maj, boš moral čakati jeseni... Sicer pa ne izgublajva že sedaj časa, jaz sem pripravljen, pojdi, uredi se še ti!»

«Koj, Kvintus,» je bil Publius pripravljen in odšel v svoj kubikul in Furiju ni bilo treba kdove kajkrat obiti viridijarija, da se je vrnil.

Ko sta prišla na Forum, kjer je bilo še vedno živahno vrvenje, so tu in tam znanci pozdravljali Furija in tudi Publijevi znanci so veseli vzklikali tovarišu, ki so ga zadnje čase zaman iskali, da bi jim zaupal kake prikrite tajnosti iz življenja častilcev Duha zemlje, meneč, da je bil kdaj zraven. Množica je postala pozorna in med vzkliki spremljala oba prav do konzulovega dvorca...

(Konec prihodnjič.)

Anton Ocvirk: Ptice v mesečini

Nocoj so naše duše kot srebrne
ptice v mesečini.

Blesketi belih perutnic
si odzdravljajo v globinah spečih jezer.
Vsa pesem viharne noči ob bregovih —
molči.

Le ptice srebrovite se nad vodami
nosijo, v lokih mogočnih trosijo
srebro po srebrnini.

Nad gladinami jezer ptic trepet v tišini.

KNJIŽEVNA POROČILA

Srečko Kosovel: *Pesmi*. 1927. Ljubljana. 94 str. Cena broš. 20, vez. 27 Din.

Trojica prijateljev rajnkega Srečka Kosovela je izročila slovenski javnosti droben zvezek lirike pokojnega poeta in ga opremila s tole poslanico: «Brez estetiziranja in brez razlage, le njegovo ,lepo, dobro in težko besedo' pošljamo nepotvorjeno v svet, ki naj jo sprejme prav tako, kakršna je prekipela kelih njegove duše. Z ljubeznijo, in ne brez žrtev, smo se oprijeli posla, ki nam nalaga odgovornost zgodovini in javnosti. Iz njegove obširne zapuščine, ki glasno pripoveduje, kako resno je pojmoval pesnik svoje poslanstvo, smo zbrali gradivo za knjigo tako, da ga bo prikazala od vseh strani in da bo dostopna vsem slojem našega naroda.»

Zbirko je uredil Alfonz Gspan. Porazdelil jo je v štiri oddelke, ki jim je dodal še Epilog treh pesmi. Namen urednikov, pokazati pesnika od vseh strani in ga napraviti dostopnega vsem slojem naroda, bi bil gotovo pravičen pri dozorelem poetu, kočljiv pa lahko postane pri doraščajočem pesniku, v katerem se pogosto le preveč še mešajo najraznovrstnejši elementi in vplivi. Tako tudi v tej knjigi, ki je v taki obliki Srečko Kosovel najbrže ne bi bil odobril. (A danes se razne zbirke sploh prepogosto urejajo manj po umetniškem principu, kot po nekih napačnih programih, najčešče po literarno-

historičnih vidikih, celó zbirke za mladino; prim. Erjavčeve «Starejše pesnice in pisateljice») Ko bi Gspan zbiral in izbiral predvsem vse tisto, kar je umetniško pomembnega, čustveno, miselno in izrazno svojskega, kar je najpristnejše Kosovelovega, bi zbirka umetniško znatno pridobila. Izpale bi nekatere pesmi, ki se jim pozna očiten Bezručev vpliv, pogrešali bi marsikak konstruktivističen poizkus, vse to, kar je bilo tujega bistvu Kosovelovemu. A pokazal bi se nam zato res ves on: kako ljubeče motri golo, razpaljeno kraško skalovje svoje domovine, kako zamišljen in melanholičen gleda váse, koplje váse globlje in vedno globlje, iščoč poti do zadnje svoje iskrenosti in preprostosti, v brezupni borbi s težko vnanjostjo in s tem strašnim časom, ki mu je bilo usojeno za nekaj hipov živeti v njem; v borbi, v kateri more biti edina zmaga — smrt. Tako govori meni Srečka Kosovela «lepa, dobra in težka beseda». —

O Srečku Kosovelu smo v tem listu že govorili o priliki njegove smrti. Te zbrane «Pesmi» nam po svojih najboljših samó potrjujejo, da smo Slovenci izgubili ž njim resničnega pesnika, mladostno-lepega duha, čistega in neoskrunjenega v teh nelepkih časih, pevca otožne in resignirane melodije, ki je moral utihniti, ko je komaj pričel peti, kakor pravi sam v svoji programatični «Baladi»:

Bratje, ne morem vam pesmi končati,
smrt že prihaja, že je pred vrati...

Smrt, izražena sprva slutnjema, a pozneje čimdalje bolj z neko veliko in neizprosno gotovostjo, hrepenenje po breztelesnosti, otožnost in melanholija, ki ji «roža dehtí kot vzdih», utrujenost in resignacija — to je razlito preko teh mladih pesniških samoizpovedi. V njih nam je pesnik najbližji in najmilejši. Močne, zdrave, pozitivne volje do življenja v tem pesniku skoro ni. Še njegovo zdravje je polno toge in melanholije («Kraška jesen»). Tudi njegova dvajsetletna ljubezen ni vesela; v begu, v breztelesnosti je nje slast:

Ljubica, pozabiva,	tja brez teles pohitiva,
da nama dušo pokriva	kjer se ljubezen izliva
trudno telo,	v sinje nebo.

Njegov Kras, pokrit s trnjem in redkim brinovim grmovjem, je poln bridkosti in grenkobe, ki jo je duša poetova razlila preko «belih puščav»:

Slavček med trnjem	Trnje zori
se je zganil	sredi belih puščav.
in zapel;	Kot kaplje krvi
bel cvet divje trte	dozoreva mu plod,
je zakrvavel...	na belem groblju

kraških planjav —
tam bo moj kot.

Odkod ta poetova bridkost in tuga, njegova žalostna in otožna melodija? To ni notranja šibkost, nezrela, afektirana sentimentalnost, blazirana poza dvajsetletnika, ki si samodopadljivo nadeva melanholično krinko — to je globoka, usodna notranja resničnost, neizprosna gotovost smrti.

Kakor v vsakem globljem, človeško pomembnejšem duhu, je tudi v Kosovelu globoko tlel močan etičen in socijalen čut, ki ga je v svojih pesmih in v svojem delu pogosto naznačil, dasi ga umetniško ni mogel še izraziti v adekvatni obliki. Ta etični socijalni čut mu je, sodobniku in sokrivcu velikega bratomornega zločina svetovne vojne, veleval, da je samo smrt

odkup za krivdo. Kolektivno smrt sodobnega človeštva je z markantnimi besedami naznačil v svojem konceptu «Ekstaza smrti», z individualno krivdo in smrtjo pa se peča značilen «Obraz vesti»; prav tako značilna je za mladega Kosovela pesem «Polnoči», ki se konča z litanijskim verzom:

Smrt,
usmili se nas!

Tako je po moji sodbi Srečko Kosovel najčistejši slovenski pesnik smrti.

Ni moj namen, raziskovati tuje vplive in elemente v Kosovelovi poeziji. Po svoji nežnosti, skromni in preprosti iskrenosti, slikanju intimnih razpoloženj, domačnosti ter notranji čustveni ubranosti je morda najbolj soroden Aleksandrovu. Kadar je najožje s samim seboj, tedaj je pesnik tudi najbolj samosvoj. Značilna za umetniško-artistično rast Kosovelovo je pesem «Bori», ki je v izrazu tudi še brezručevska, a se že močno prepleta z elementi lastnega in svojskega. Najboljše Kosovelove pesmi so intimni pogovori s samim seboj in z rodno zemljo. V njih je brezobzirno neiskan in neposreden; v teh je mladi poet dozorel daleč preko svojih dvajsetih let.

Kot resničnega lirika ga odlikuje tudi to, da ni sledil raznim problematičnim povojnim literarnim modam in šolam. Ni se pridružil bombastikom psevdobiblične retoričnosti, ni se zamikal v artistično-medlo, brezkrvno in breztelesno metafizičnost Rilkejevih epigonov, tudi ni izdeloval programatičnih verzov. Sam s seboj je ostal zvest sebi in svoji zemlji, njeni pesmi in klicu svojega srca.

Na smrtni postelji si je napisal epitaf. Ta epitaf je hkratu oporoka vsem njegovim mladim drugovom in prijateljem. Ta epitaf slove:

«Eno je vroče: žeja Pravice in Odrešitve.
Eno je sveto: Preprosto in Pristno.»

On sam je bil v svoji najlepši in najtežji besedi — preprost in pristen.

Fran Albrecht.

Rožice sv. Frančiška. Poslovenil in uvod napisal Alojzij Res. V Gorici, 1927. XII + 176.

Najbolj priljubljen svetnik v katoličanstvu je brez dvoma sv. Frančišek (1182—1226), sin bogatega suknarja Bernardona, ki je na trgovskih potovanjih po Provenci često s sabo jemal svojega Janezka. Ta se je tolikanj navdušil za francoščino, da je najrajši v tem jeziku izražal vsako močno radost ali globoko čuvstvo: odtod njegov vzdevek Francesco, t. j. Francoz. Za učenje ni kazal posebnega veselja, pač pa je sanjaril o viteštvu, o daljnih pohodih, išoč dame, ki bi jo služil. Zajet v bojih med Assisijem in Perugia je presedel leto dni v zaporu. Potlej hudo zbolí. Čim okreva, hoče v Apulijo na boj zoper Nemce. Ali naveličal se je mladeniške vihravosti, zagnusila se mu je dotedanja razposajenost in za nevesto si je izvolil Siroščino. Jame se družiti z ubožci in razcapan beračiti zanje. Gobavcem poljublja nabrekle roke ter oglodana obličja. Izkupiček za očetovo blago pokloni kapelici in prebije med premišljanjem štiri tedne v odljudnem duplu. Doma kriči vsa vas nanj: Prismođa! Oče ga pretepa, zapre v temnico, spodí. Poslej se vrši večina njegovega dela in nedela v samotí, v evangelijskem siromaštvu. O tej dobi govore Celano, pričujoči «Fioretti», Legenda o treh tovariših, Zrcalo popolnosti, «serafski doktor» Bonaventura in dr. Iz ponižnosti se Frančišek nazivlje «Gospodovo rastlinico» ali «nevredno človeče», brata Leona imenuje božjo ovčico. Nežna govorica odseva občutja, ki prešinjajo treji red, ustanovo assi-

škega Ubožčka. Ljubeznivost, preproščina, dobrot, pohlevnost, nevsiljiva odpoved odlikujejo predvsem ustanovnika. V srednjem veku so ga stanovski tovariši malone oboževali, zato se je v reformaciji vzdignil glas proti takemu malikovanju. Zakaj pa skoro ves svet z ugodjem zre na avtorja Solne pesmi, o tem je razpravljajl B. Borko lani na tem mestu. Malo manj je ustregel «drugi Kristus» našim pravoslavcem, ker se je baje iz svete dežele gredoč v Dubrovniku izjavil, da bo stala Lausa vse dotlej, dokler ne dovoli tej verski ločini zidati božji hram v svoji sredini. Zategadelj menda do 1877. ni bilo nobene srbske cerkve v Dalmaciji (Engel-Stojanović: Povijest Dubrovačke republike, 1923, str. 49 in dr.).

Francišek je učil ljubezen, ki noče nikogar na svetu poniževati, pobijal zavist in nadutost, zamejal čuvstvo svojine, ki je po njegovem nazoru najnevarnejši vseh grehov, največja ovira za napredek duše. Toliko bolj te preseneti, kako so ga mogli fašisti lani ob 700letnici proglasiti za svojega moža. Neki škof je izustil, da je bil frančiškanski tretji red — fašizem svoje dobe (Conferencia, 5 oct. 27).

Naša književnost se je že ponovno bavila s postavo «serafskega očeta»: Škrabec, Meško, Kmetova in dr. Po frančiškanskih slavnostih smo dobili še mi prosluli snopič «I Fioretti di Sancto Franciescho» ter «Il Canticodel Sole», poleg katerih navaja prireditelj poglavitno frančiškansko bibliografijo. Danes bi se tem imenom lahko pridružil Portugalec Leonardo Coimbra... Pričujoče naivne, legendarne zgodbi ce o serafskem stigmatizirancu in njegovih tretjeredniških drugovih so prvič ugledale beli dan leta 1476. Ako te med čitanjem ne ostavi kritični nagon, jih boš iztežka užival. Saj to je ozračje neprestanih čudes. Tako se na primer bratu Leonu zahoče zvedeti, je li Poverello deviški. Na njegovo prošnjo mu Najvišji razodene, da je še neoskrunjen! Včasih je po naših pojmi h ravnanje nebeških ugodnikov te zbirke dovolj osupljivo, n. pr. tedaj, ko brat Ruffino in njegov voditelj gola, v samih hlačah, propovedujeta množicam s prižnice. Prav tako se mi zdi južnjaška teatralika to, da čvrsti mladeniči toli mehkužno plakajo.

Slovenitelj si je prizadeval, kakor trdi na str. 168, podati čim vestneje izvirno dikcijo, da bi iz njegovega dela vsaj malo zadehtela čudovita preproščina in lepota srednjeveške mistike. Ali za takšno početje moraš ovladati dva jezika. Kako naj pospešujejo zaželeno preprostost moderne skovanke kot pogostni «nahajati se» za izvirni «essere»? ali nešteti «vsled», proti kateremu bi lahko postavil do deset pristno narodnih rečenic? ali potvora «na predvečer»? Težko sem bolna, je vzdihnila kmetica, preobložena z gospodinjstvom, ko je hudo zbolela. Slediti komu bi se reklo bolj po domače: hoditi za kom. Kako se je razpasel ta glagol, se vidi iz nekega sodobnega sporeda, ki se pričena: Najprej bo sledila uvodna beseda! V preprostem originalu slove: giunti là, dr. Res pa učeno švabčari: dospeli na cilj (9). Aškerčev brodnik dé v podobnem položaju: «Na mestu!»... Tiho bodite! velimo vselej s prislovom, ne pa tihi b. (29). Moleti ni moliti (51), sv. Klara se je zavedla (28), prav: zavedela. Od kedaj je naroden izraz: z amorem (25 idr.)? Nerodno zvení ro dilnik za veznikom ne da bi v primerih, kakršne je grajal Budal v Lj. Zvonu 1926, str. 311: Ostal je tam ves postni čas, ne da bi drugega zaužil ko polovico hleba (16), ali: postil se je 40 dni, ne da bi zaužil najmanjše telesne hrane (16), objeta sta klečala, ne da bi si rekla besedice (65). Naši pisatelji so pač po večini predomišljavi, da bi se okoristili z izsledki tujega napora... Naju notri pusti (18) pomeni nam nekaj drugega, nego bi se moralo povedati ondi. Slično v velepreprosti laščini:

apri la bocca, che ora vi ti voglio cacare — odpri usta, da se ti notri (= noter, vanje) umažem (56, 57). Kateri naš rojak bi dejal: začel je skočiti? Res si dovoljuje to svoboščino: Elija je pričel razumeti (67) nam. razumevati ali umeti. V isti koš sodijo deležniki: posvareč (47), pokažeč (59) nam. kažoč... Tako barbarski kviri jezik naših gorjancev samo še Tine D., n. pr. v kiticah «Kresna»: Joj, kdor blodi v grehu z nogami, zgrešeč kažipot!... Med ostalim resjem poduhajte še takele cvetke: Ob tem božjem čudežu se je polastilo veliko strmenje ves tisti kraj (74), ali pa: ogel se je ugasnil (72), ker se glasi po italijansko: si spense. Šentviški Aristarh svetuje rabiti pri nedovršnikih bolj 5. vrsto nego 6., torej izvažati, ne: izvaževati. Prevajalec o tem nima pojma, saj tvori celo spake kot «zamaknjevati se». Kakor da bi se kdo dotaknjeval žic, a ne dotikal. Res bi se najrajši pogreznil v zemljo, kot čakal... (114). O zvršilnem sedanjiku ni v tej knjigi sledu ne tiru, niti o trpniku, ali predlogu pri njem, ne o Urši Plutovi, sploh iz vsakega poglavja slovenske slovnice zeva praznota. Koštiálov «Brus» kakor drugih jezikoslovcev razpravice iz poslednjih let niso nič obrodile. Kaj pa skrb za slog? Globoko je pogledal v globino (86), izvirknik: profondamente — abisso, polnost — poln, Amaretto Manelli pa: moltitudine — piena (89), duša za: animo in anima (92), neobčutljiv za telesne občutke: insensibile alle cose corporali (72).

Spričo tolikernih hib v materinščini, spričo mrgolečih germanizmov, ki jih ne bom našteval, kar izgine dejstvo, da je prelagatelj kaj izpustil, n. pr. e n è s c o d e l l a (24), ali nedosledno pisal imena, jih kedaj sklanjal, drugič pa ne, oziroma jih na dva načina, ali jih morda celo predrugačil (30, 73, 78, 79 itd.). Za slovo pa še višek: korekture je pomagal opravljati dr. A. Breznik. To je moralo v rokopisu gomezeti kakor v starem siru, da se je moglo navzlic velikemu trebilcu v dokončni obliki ohraniti toliko pogreškov... Umetniške priloge Toneta Kralja se lepo podajo preprosti vsebini. A. D e b e l j a k.

Prof. St. Stanojević, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka. Izdavač: Bibliografski zavod, d. d., Zagreb. Svezak 4—12. (Od besede «Bura» do besede «Kostić Tadija». Izdanje v latinici.)

Poročilu o prvih treh zvezkih tega za južne Slované prevažnega dela (Ljubljanski Zvon 1926, str. 67—70) dodajam nekaj pripomenj k naslednjim devetim zvezkom.

Uredništvo je že pri 5. zvezku uvidelo, da se mora prvotno zasnovani obseg (18—22 zvezkov) raztegniti na 24 zvezkov, tako da bo vsaka izmed treh knjig obsegala osem, ne sedem zvezkov. Z dodatkom, ki se že zdaj na več mestih obeta, se delo morda še bolj razširi.

Govoreč o «čuturi» (I. knjiga, str. 443), trdi enciklopedija, da se v Sloveniji rabi samo v Beli Krajini, pa jo pozna že Gorenjec Prešeren: «Kaj čutar'co čez pleča, iz mesta ven hitiš?» in na Goriškem je ta posoda še danes zelo razširjena. Vobče se opaža, da upoštevajo članki o posodah, pripravah, orodjih, jedilih, oblekah itd. večinoma srbsko-hrvatsko ozemlje in o slovenskih takih rečeh malo ali nič ne vedó. Tak je članek «Kola» (II. knjiga, str. 369) ali «Jela i piča narodna» (II, 141), kjer bi se lahko omenili štruklji, žganci, žlikrofi in kar je še drugih takih narodnih dobrot.

O Danteju (I, 478) se pripoveduje, da je spesnil «Božanstveno komedijo», «religiozno-filozofski epos u 20 pjevanja». Do zdaj so vse knjige učile, da je teh spevov 100. Če izve Italija, da je južnoslovanski pisec zatajil 80 Dantejevih spevov, napove po vsej pravici Jugoslaviji vojno in napravi kazenski pohod do Zagreba, kjer se je ta strašna žalitev natisnila.

Janzenistu in šolskemu piscu Debevcu Janezu je posvečenega skoro pol stolpa (I, 485), ne omenja se pa Debevec Josip, ki nam je prvi prevedel vso Dantejevo «Božanstveno komedijo» v slovenščino in je tudi po svojih drugih spisih važnejši in zanimivejši od Janeza ter gotovo vsaj tako pomemben kakor Eržen Viktor (I, 660), Fabjančič Milan (I, 665) in mnogi drugi, ki jim je enciklopedija bolj pravična. Beroč o Kosovelu (II, 435), pogrešamo Kosovela Srečka (1904—1926), pesnika tržaško-goriškega Krasa, umetnika z Murnovimi strunami in usodami. Videč, da se med srbskimi in hrvatskimi kulturnimi delavci upoštevajo tudi taki, katerih važnost ne presega pomena povprečnega časnikarja, šolnika, vzgojeslovca, politika, rodoljuba itd., bi si želeli enakega merila za «slovenačke» kulturonosce. Vsaj z nekaj vrsticami naj bi bili omenjeni možje, kakor: jezikoslovca Caf Oroslav in Cigale Matej, politika Costa Etbin Henrik in Einspieler Andrej, slikar Gaspari Maksim, šolnik Edling Janez Nepomuk. Pri sestavljanju dodatka naj bi se urednik posvetoval malo s Slovenskim biografskim leksikonom in preudaril, ali ne spadajo v enciklopedijo takale imena: zgodovinar Capuder Karl, pisatelji Carli Alojzij, Čadež Anton, Fink Fran, botanik Cilenšek Martin, časnikarji Cotič Makso, Fabjančič Vladislav, fiziki in publicisti Čadež Fran, Čermelj Lavo, Dolar Simon, zdravnik Černič Mirko, pedagog Dimnik Jakob, diplomat Dobravec Alojzij, glasbenik Doktorič David, pravnik Dolenc Metod, slikar Fekonja Roman, politiki Gosar Andrej, Gostinčar Josip, Grafenauer Franc, Gregorin Gustav, plemiška rodbina Hersteinov itd.

Nekatera ponavljanja, ki bi se jim enciklopedija lahko izognila, motijo. Izvirajo večinoma iz tega, da piše o istem predmetu več pisateljev, sicer z različnih, a ne zadosti ločenih vidikov. Taki članki so: Cavtat, Celeia in Celje, Dojransko jezero (v prvem članku je njegova absolutna višina 145 m, v drugem brž nato 148 m — neznatna razlika, a vzbuja nezaupanje), Gučetić Dživo in Gučetići. Nekaj zelo nevšečnega se je primerilo uredniku s člankoma «De Dominis Marko Antun» (I, 485) in «Dominis De Marko Antonije» (I, 543). Spisala sta ju dva različna sotrudnika in uvrščena sta tako, kakor bi se tikala dveh različnih mož; tudi se drug na drugega nič ne sklicujeta. Kdor oba članka prebere, vidi takoj, da se tičeta enega in istega moža; urednik se je preslepo zanesel na abecedo in ju ni prebral, drugače bi prav gotovo ne bil obeh priobčil. Resnost enciklopedije zahteva vsaj toliko kontrole, da se take neprijetnosti ne bodo ponavljale.

Za besedo «Društvo» bi «Slovenac» pričakoval tudi besedo «Družba» ter nekaj vrstic o Družbi sv. Mohorja in o Družbi sv. Cirila in Metoda. Pod besedo «Jutro» bi se moral omeniti tudi slovenski politični dnevnik tega imena. A o vsem tem enciklopedija ne črhne.

Pomanjkanje risb in slik se najbolj živo čuti v člankih o narodnih glasbilih, oblačilih in orodjih; primerjaj «Diple» (I, 514) in «Dvojnice» (I, 617), kjer golo opisovanje s ploho besed prav malo pove.

Značilno je, da so najbolj temeljito obdelani generali in bitke. Z vojaško natančnostjo se beležijo vse podrobnosti. Če bi se ti članki zbrali v posebni knjigi, bi to bil izboren priročnik za najvišje vojaške šole. Izčrpn in bogati so tudi članki: Carina, Čakavski dijalekt, Drum, Gledališče, Goethe, Hrvati, Hrvati i Bizant, Hrvatska i Slavonija, Iliri, Industrija drva, Industrija i zanati, Istočno pitanje (riše rast in padeč Turčije kakor v ponazoritev reka: «Kdor meč izdira, od meča umira»), Istra, Izvoz, Jadransko more, Kajkavski dijalekt, Karadžić Vuk Stefanović, Karlovska mitropolija, Katolička crkva u Slove-

načkoj (čudno, da je med južnoslovanskimi deželami le Slovenija odlikovana). Književni jezik srpskohrvatski.

Franciji, najpristržnejši prijateljici južnih Slovanov, so posvečene tri zelo zanimive razprave: «Francuske veze sa Srbima», «Francuski časopisi i listovi, koji su se bavili našim narodom» in «Francuski utjecaj na srpsko-hrvatsku i slovenačku književnost». Podobne članke bi bilo mogoče posvetiti tudi raznim drugim narodom, katerih vplivi so bili včasih še večji nego francoski, zlasti Nemcem, Italijanom, Turkom in Ogom; a večinoma vsiljenih, malokdaj zaželenih vplivov teh sosedov enciklopedija najbrže ne bo podčrtavala.

V člankih o Franciji preseneča silno nedosledna pisava francoskih lastnih imen. Srečujemo neizpremenjena imena: Hugo, Flaubert, Daudet, Rousseau itd. poleg takih-le: Mise (Musset), Kope (Coppée), A. Franc (A. France) in rodilniške oblike Misca (s tiskovno pomoto namesto Misa), Hervica, Beca (od imena Becque), «od Kurteneja» (I, 653) poleg «od Courtenay» (I, 651). Tudi drugim imenom se v enciklopediji rado kaj primeri. Naš Freuensfeld je postal Freiensfeld. Jarc Miran je prekrščen v Milana. O naši abecedni vojni izvemo, da je Bohoričev pravopis zmagal «protiv novog, Metelkino g» (I, 438). Ali je metelčico rodila gospa Metelka? Ali se govori med Slovani: Gruden, Grudena (II, 281); Urec, Uneca (II, 138); Zvonček, Zvončeka (I, 708)? Nedosledno se nekatera slovenska imena in naslovi spisov ali listov srbijo, drugi ne: Popotovanje Nikolaja Nikića (I, 345); Lovrenčić (I, 426); Čvelica (I, 438); Podkora (= Podkoren, II, 265); Ženski Svijet (= tržaški «Ženski svet», I, 491); Slovenski biografski leksikon (I, 465) in Slovenski biografski leksikon (I, 647). Rodilnika «Petarce» (I, 582) ne bo nihče bral «Petrarke», kakor bi moral. Mnogo je tiskovnih napak, zlasti v imenih: Grešnik Lenert (Lenart, I, 345), žigont (Žigon, I, 438), Ilik (Ilirik, I, 462), Iv. Cankar (Iz. Cankar, I, 540) kot urednik Doma in sveta, Člegaš (Blegaš, II, 203), P. P. (I. P., I, 483) kot pisec članka «Debeljak», Radovice (Radovljice, I, 754), Aleksandrov-Muri (Murn, I, 688), u Kekinjama (Mekinjama, II, 241), kod Lunovice (Lukovice, II, 319), Pren (Prem, II, 321), Pagliaruggi (Pagliaruzzi, II, 358). Tiskovne pomote v številkah: Dedović Martin (I, 486), gotovo ni živel od 1756. do 1912., temveč do 1812. Če je sv. Dominik umrl 1221., se ni mogel roditi 1770. (I, 542), temveč 1170.

Omenili smo nekaj takih peg, ker bi radi videli, da bi jih bilo v poznejših zvezkih zmerom manj in bi medsebojno spoznavanje med Srbi, Hrvati in Slovenci bolj in bolj napredovalo. Dasi imajo še pet različnih zakonikov, kakor kaže članek «Građansko pravo» (I, 768), in več zemljiškoknjižnih sestavov, kakor priča «Katastar zemljarinski» (II, 289), vendar upamo, da se iz teh začasnih zadreg najde sporazumen izhod ne samo do zakonodajnega in gospodarskega, temveč predvsem do duševnega in prosvetnega zedinjenja. Pri tem delu si pridobiva Narodna enciklopedija odličnih zaslug.

Andrej Budal.

Karel Čapek: Makropulosova tajna. Komedija u tri čina s promenom. S češkog preveo Milutin Ignjačević. Izdavač: Univers. biblioteka. Beograd. 1927. Str. 94.

Karel Čapek spada med tiste sodobne češke dramatike, ki so si s svojimi deli utrlji pot tudi izven svoje domovine. Že s komedijo «R. U. R.» je vzbudil avtor pozornost najširše književne javnosti, in pokazal smisel za pereče probleme sodobnosti, izoblikovane v fantastičnem dejanju, v katerem se pozna, da je bil intelekt odločnejši faktor kot prvobitna tvornost. Izmed drugih Čapkovih del je posebno «Věc Makropulus» ojačila avtorjev sloves, saj jo je

njegov rojak, glasbenik L. Janaček uporabil kot besedilo svoje najnovejše opere. Ta komedija, ki je pravkar izšla v srbohrvatskem prevodu, drži gledalca v izredni napetosti, ker je dramatik namenoma postavil težišče drame v zadnjo sliko, v kateri se v docela nepričakovani smeri razpleta «tajna» skoro v načinu filmskih pustolovščin.

Dejanje prikazuje borbo za dediščino med Prusom in Gregorjem, med dvema potomcema starih plemiških družin. Ta proces, ki se vleče že skozi celo stoletje z menjajočim se uspehom za obe stranki, roma iz rok enega rodu na drugi, tretji rod, in tozadevni spisi imajo že zgodovinsko vrednost v registraturi odvetnika Kolenatija. Pravica je na strani Gregorja, ki pa (v I. dej.) izgubi svoj proces pri najvišjem sodišču. Tedaj pa se na pozorišču pojavi slovita igralka Emilija Marti, ki ne pokaže samo osupljivega zanimanja za ta proces, ampak poseže s svojim zagonetnim vedenjem usodno v celo zadevo. Ona pripomore Gregorju do potrebnih dokazilnih listin, ki jih ima njegov nasprotnik nevede shranjene v svoji blagajni. Ko dejanske ugotovitve potrjuje resničnost Martinih izpovedb, se razkrije tudi vzrok njenega zanimanja za ta proces: igralka je hotela dobiti v roke «Mokropulosovo tajno», okultno navodilo, kako moremo razširiti življensko dobo do 300 let. To navodilo je spisal njen oče za cesarja Rudolfa, ki pa ni bil deležen uspeha čudotvornega odkritja, ampak nekdo drugi. Po spretnih, detektivsko ostro zasnovanih dialogih zvemo, da je ta drugi — Emilija Marti, ki je prav zdaj dopolnila fantastično starost 337 let in je povzročiteljica tega večnega procesa med Prusom in Gregorjem.

Komu naj pripada skrivnostno navodilo, ki podaljša človeško starost, ali velikim posameznikom, ki se pojavljajo v človeški zgodovini kot usodni vodniki? Toda, kdo sme odločevati? Ali naj «tajna» pripade Gregorju, ki je edini upravičen, da sprejme z dediščino vred tudi to listino? Tristo let živeti? Vse spoznati, vse vedeti — ne! Nikdo noče sprejeti leka, a vendar jih vse tare strah pred smrtjo. Tedaj igralka podari listino svoji mladi tovarišici Kristini, katera pa listino zapali ob goreči sveči, češ, «samo mladost brez skrbi zapali strah pred smrtjo...» tisti strah, ki se javlja v dušah trudnih in slabotnih naveličancev. Že iz fabule je razvidno, da je komedija močno prežeta s konstruktivnostjo, ki da avtorju priliko za izpoved svojega gledanja na svet in osnovno misel, da vselej zmaga natura nad umetno miselnostjo (podoben idejni akord zaključuje tudi «R. U. R.»). Toda kljub geometrični zgradbi dejanja so osebe v drami resnične, žive v vsaki besedi in sleherni kretnji, bodisi da gre za komplicirano duševnost pomlajene igralka, ali za svetovljansko besedo obeh tekmecev ali pa za katerikoli manj pomembni izraz postranskih oseb.

Komedija zapusti v splošnem vtis svežosti in tudi neobičajna fantastika, ki prepleta docela realistično dejanje, vpliva moderno in bolj življensko kot patos premnogh ekspresijonističnih dram.

Miran Jarc.

Miroslav Hirtz: Novele iz životinjskoga svijeta. Knjiga jednoga prirodnjaka. Zagreb 1927. Str. 63. Din 30.

Prodirajoč vedno dalje v tajnosti narave, se Homo Sapiens zanima bolj in bolj za svoje «nižje brate». Živali potakem zavzemajo že dokaj mesta v slovstvu. Da omenim samo mačko: proslavljali so jo v francoskem jeziku Baudelaire, Loti, Farrère, Lichtenberger, Colette, a gospa Conan Fallexova celo izdaja obzornik «Le Monde félin»... Nedavno je imel metapsihični kongres med drugim na dnevnem redu misleče pse. Pri nas še nimamo svojega Maeterlincka niti Fabra. Saj še Erjavec ni vzbudil skoro nobenih na-

slednikov: Novačanov «Žabji kralj» je zgolj izrodek domišljije, brez izvornih opazovanj... Kako pa je v tem pogledu onkraj Sotle? Edino to znam, da je pred kratkim izšla vzorno opremljena zbirka vseučiliškega docenta, ki v Zagrebu ureja strokovni list «Priroda». Profesor dr. Hirtz je z 12 lovskimi črticami ustregel vsem prijateljem dobre proze, zlasti pa svojim tovarišem v Diani. Naš veliki Nemrod podaja tolikanj zanimiva opazovanja o čuvstvenosti ter umstvenosti ptičev ali četveronožcev, da včasih kar neverno maješ z glavo, n. pr. ob ljubezni stare lisice do mladičev. No, pa saj se dá materinsko čuvstvo zasledovati celo pri drobnem pajku, ki se zove *Pardosa Saccata* (*La Nature*, oct. 1927). Morda se ti enkrat upre ob misli, da je naš lovec ponovno že odstrelil valečo staro gnezda: «Lažete, vi niste ljubitelji prirode, vi ubijte ljudi!» Mogoče je to zgolj preteza, da vam novi Buffon utegne razvojno pokazati, kako se za osirotelo leglo zavzame povsem tuja dvojica krilatih roparic. Obkratkem, delce mi je godilo bolj nego katerikoli snopec novel o naših vrstnikih dvoonožcih. Ob vsakem novem poglavju te pozdravlja prikupna vinjeta. Kateremu umotvorčku bi prisodil prvenstvo? Rekel bi na splošno: čim krajši, tem slajši. Avtorjev izraz je gladek in prijeten, zoprno mi zveni le germanizem «izgledati», ki ga zameta i V. Rožič (Barbarizmi u hrvatskom jeziku, 1908).

A. D.

KRONIKA

Opera. 9. oktobra so otvorili sezono s *Faustom*. Ne glasba ne sujet ne vzbujata več pozornosti, vendar je opera pri povprečnem občinstvu priljubljena. V glavni ženski vlogi je nastopila kot gost Davidova — igralski nezanimiva, pevski nedovršena. Nima izenačenega glasu in ga menda tudi ne bo več dosegla. Ostale vloge so bile primerno razdeljene. Pomembne so bile baletne vloške. Lidija Wisiakova in Vlček sta mojstra v svoji stroki in videti je, da imata tudi ensembles v rokah. Strinjam se z mnenjem uprave, ki hoče dvigniti pantomimo in balet, ne vem pa, zakaj so dali na repertoar neki Nedbalov, operetno pobarvan balet, ki sploh ničesar ne reprezentira. Saj imamo dovolj dobrih baletov, ki se dajo uprizoriti z manjšim in cenejšim aparatom. Da imenujem samó par najizrazitejših, ki so stalno na programu dobrih gledališč: «Skrinjica z igračkami» *Claudea Debussyja*, «Od pravljice do pravljice» *Mauricea Ravela*, «Pieretin zavoj» *Schnitzler-Dohnanyja*, «Čudežni mandarin» *Bele Bártoka*, «Zmešnjava» *Dariusa Milhauda*, «Kdo je na svetu najjačji?» *Bohuslava Martinuja* in drugi.

V znamenju gostovanj — večinoma manj uspešnih — so se dajale tudi reprize *Fausta*, enkrat z domačinko, *Vero Majdičevo*, in serija drugih «priljubljenih» oper, glavno *Verdijevih*, ki pa tudi za občinstvo nimajo več privlačne sile. *Davidova* je ponovno gostovala (ruski), tako da smo *Rigoletta* z zagrebškim gostom slišali trojezično. Skoraj prazno gledališče je bilo dokaz, da smo se *Rigolettov* in drugorazrednih gostov že naveličali.

Tembolj prijetno nas je iznenadila noviteta «Zaljubljen v tri oranže» — po *Gozzijevem* besedilu z glasbo *Sergeja Prokofjeva*. Je to ena najuspešnejših oper zadnjega decenija v muzikalni literaturi sploh. Ako odračunamo šablonskega *Riharda Straussa*, bi s «*Tremi oranžami*» primerjal samo *Mavro Igora Stravinskega*, *Bergovega Vojčička*, *Hindemithove Tri aktovke* in *Cardillaca* ter po zunanjem uspehu *Křenkovega Jonnyja*. *Puccini* je ostal svojemu slogu zvest ter s *Turandoto* dosegel časten uspeh na račun

svojih prejšnjih oper. Epoha sodobne glasbeno-gledališke tvorbe počenja nedvomno s Stravinskim. S pantomimo «Petruška» si je osvojil svet, njej je sledila druga «Posvečenje pomladi», kjer se orkester izraža na do tedaj neobičajen način, bujna instrumentacija presega ves pomp romantikov in tudi učitelja sodobnih Rusov, Rimskega-Korsakova. Sam Stravinski je po teh dveh opusih preokrenil od velikega orkestra h komornemu, pač v prepričanju, da že doseženega orkestralnega učinka ne more več potencirati, ne da bi se posluževal že rabljenih in obrabljenih sredstev.

Prokofjev Stravinskega niti invenčno niti tehnično ne dosega, tudi časovno je za njim, toda — tik za petami. Med sodobnimi Rusi je gotovo na drugem mestu; šele za njim sledé Obukov, Roslavec, Feinberg, Aleksander Čerepnin, Mjaskovski in drugi, deloma Skrjabinovi epigoni, deloma taki, ki iščejo individualnega izraza. Opera «Zaljubljen v tri oranže» je nastala leta 1921. in je doslej še niso mnogo izvajali. Zahteva velikanski aparat (orkester s šestimi rogovi!, nekoliko zborov, ki morajo nastopati sočasno, orkester za odrom in — kar je glavno — muzikalnega in rutiniranega dirigenta, ki mora poznati predhodno literaturo, da se lahko v partituro poglobi in vživi ter svoj ogenj prenese na sodelujoče).

Dan uprizoritve «Treh oranž» je za našo opero zgodovinski dan prve vrste, za našo glasbeno kulturo pa epohalen. Koliko navdušene mladine je ta dan dobilo zaupanja v idejo kulturnega napredka, koliko konservativnejše orientiranih glasbenikov je revidiralo na tihem svoje stališče k moderni in koliko umetnikov vseh panog je ta dan vzkliknilo: Vendar enkrat!

Predstava je bila vzorna v vsakem pogledu. Ne morem dovolj poudariti zasluga Nika Štritofa, ki je delo dirigiral. Vzoren prevod je oskrbel sam, vse težkoče korepeticije z zbori in solisti ga niso utrudile ter nam je končno podal dovršene «Tri oranže», kakor so v naših razmerah le mogoče. Zbori so bili maloštevilni, pa zato zanesljivi; orkester je reagiral na vsako najmanjšo kretnjo. Štritofu je neumorno stal ob strani ravnatelj Mirko Polić in vsi, ki so le količkaj mogli doprinesiti k čimboljši izvedbi opere, so to storili z vso požrtvovalnostjo. Scenerija je bila — v kolikor to dopuščajo sredstva — kontaktna s pravljico vsebino in satirično tendenco teksta, režija v rokah O. Šesta izborna, vse vloge izredno skrbno naštudirane. Betetov kralj Tref je menda njegova najsijajnejša kreacija, izborna je bilo kraljevo spremstvo, kjer nas je Janko glasovno posebno zadovoljil. Banovec je s svojo postavo in liričnim glasom kakor ustvarjen za vlogo princa-hipohondra, isto lahko rečem o Thalerjevi (Fatamorgana), Poličevi (Smeraldina), Rumplju (mag), Šublju (minister) in drugih manjših vlogah. Prav posrečena tipa sta tudi Truffaldino Kovača in Povhé kot kuharica Kreonta. Vsem trem oranžam bi želel daljših vlog, posebno Ribičevi. Stebri opere so pa ansambli. (Tragedi, liriki, čudaki, hudički...)

Obisk je bil pri premieri in obeh dosedanjih reprizah nadvse številen. Navdušenje občinstva je prepričevalo ter pri ansamblih doseglo rekord. Tudi odlični neljubljanski glasbeniki so posetili predstave ter se ob tej priliki z največjim spoštovanjem in občudovanjem izražali o umetniški višini naše opere, prav posebno pa še o zrelosti našega občinstva.

Še nekaj! Opero so izvajale same domače moči, ki so dokazale, da s skupnim delom hočejo služiti najvišjim umetniškim ciljem. In to v času tako zvane sopranske in tenorske krize. Hvala jim! Slavko Osterc.

Juan Levar

Darila za Miklavža in Božič.

Ljubljanski Zvon želi, da bi imel vsak njegov naročnik in čitatelj svojo domačo knjižnico, iz katere bi črpali on in njegovi izobrazbo in razvedrilo. V ta namen jim hoče za Miklavža in Božič olajšati nabavo takih knjižnic po silno znižanih cenah. Zato ponuja svojim prijateljem

deset krasnih zbirk knjig

ki veljajo v knjigarnah 2318 dinarjev, za vsoto 1000 dinarjev, odnosno vsako zbirko zase

le za 100 dinarjev

razen poštnine, ki je navedena pri vsaki zbirki. Kdor hoče vezane knjige, stane vezava za knjige vsake zbirke, v kolikor je knjig vezanih, še posebej 50 dinarjev.

Knjige v zbirkah so popolnoma nove in so izšle v zadnjih letih ter imajo zabavno ali poučno vsebino. Zamenjava knjig iz ene zbirke v drugo je nemogoča.

Ugodnost nakupa teh zbirk nudimo le svojim čitateljem in naročnikom, in to v času

od 25. novembra do 31. decembra t. l.

Naročila se vrše potom naročilnice, ki je priložena, ter le proti takojšnjemu plačilu.

Knjige se dobé v knjigarni Tiskovne zadruge v Ljubljani, Prešernova ulica 54 (nasproti glavne pošte). Kdor predloži naročilnico, ima pravico do nakupa vseh desetih ali pa poedinih zbirk. Zunanji naročniki naj natančno izpolnijo naročilnico ter jo pošljejo na upravo Ljubljanskega Zvona v Ljubljani.

Istočasno z naročilnico je treba poslati denar po poštni nakaznici ali po položnici (ne Ljubljanskega Zvona!), katera se lahko dobi pri vsakem pošt-nem uradu za 25 par, na naslov Tiskovna zadruga v Ljubljani, poštno-čekovni račun št. 10.708. Na naročila brez denarja se ni mogoče ozirati.

Seznam knjig v poedinih skupinah:

I. zbirka:

Meško Fr., Kam plovemo. Povest.
Suchy, Ljubljanski tipi. Črtice.
Fr. Maslja-Podlimbarskega zbrani spisi. (Gorski potoki. — Tovariš Damjan.)
Seidl F., Moderna izobrazba.
Fogazzaro, Svetnik, Roman.
Lah Iv., Knjiga spominov.
Bartošek, Moderna izobrazba in cerkev.
Ustava kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.
Vseh 8 knjig 100 Din namesto 231 Din.
Poštnina 13 Din.

II. zbirka:

Boccaccio, Dekameron. Novele s slikami. I. zv.

Boccaccio, Dekameron. Novele s slikami. II. zv.
Boccaccio, Dekameron. Novele s slikami. III. zv.
Zeyer, Tri legende.
Zbašnik Fr., Žrtve. Povest.
Feigel, Tik za fronto. Povesti.
Vseh 6 knjig 100 Din namesto 226 Din.
Poštnina 10 Din.

III. zbirka:

Tolstoj L., Rodbinska sreča. Rom.
Tavčar, Izza kongresa. Roman.
Pretnar M., V pristanu.
Barbusse, Ogenj. Roman.
Čehov, Sosedje. Novele.
Coster, Ulenspiegel. Roman.
Veber, Znanost in vera.
Vseh 7 knjig 100 Din namesto 235 Din.
Poštnina 14 Din (kjer se dostavljajo zavitki na dom 18 Din).

IV. zbirka:

Bon ton. Knjiga o lepem vedenju, govorjenju in oblačenju.
Sienkiewicz, Potop, I., Zgodovinski roman.

Novačan, Samosilnik.

Dr. Iv. Prijatelj, Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma.
Debeljak A. Solnce in sence.

Cela zbirka 100 Din namesto 236 Din.
Poština kakor pri III. zbirki.

V. zbirka:

Ljubljanski Zvon, letnik 1922. ali 1925.
Maupassant, Povesti iz dneva in noči.

Shakespeare, Kar hočete.

Veber, Uvod v filozofijo.

Šorli, Zadnji val. Roman.

Cela zbirka 100 Din namesto 229 Din.
Poština kakor pri III. zbirki.

VI. zbirka:

(Primerna za šole.)

Tavčar Iv., Cvetje v jeseni. — Visoška kronika.

Kersnik J., Cyclamen.

Stritar, Sodnikovi.

Pregelj, Azazel.

Jurčič, Deseti brat. — Klosterski žolnir.

Jenko S., Pesmi.

Linhart, Županova Micka. Veseli dan ali Matiček se ženi.

Štribrný, Simon Gregorčič.

Dolenc Hinko, Spomini o Cerkniškem jezeru. — O gozdu in nekaterih njegovih ljudeh. — Črtice o burji.

Melik, Jugoslavija, I. del.

Vseh 10 knjig 100 Din namesto 232 Din.
Poština kakor pri III. zbirki.

VII. zbirka:

(Primerna za šole.)

Sienkiewicz, Z ognjem in mečem. Zgodovinski roman.

Kunaver, Zadnja pot kapitana

Scotta.

Hurban-Vajanski, Leteče sence.

Dr. Iv. Lah, Pepeluh. Narodna pravljica.

Puškin, Kapitanova hči. Povest.

Ako ima kdo že kako knjigo, označeno v poedinih zbirkah, pa bi zbirko le rad naročil, ta stori najbolje, ako naroči s kakim prijateljem skupno dve ali več zbirke, ter si knjige razdelita tako, kot jima najbolje prija.

Da ne pridejo knjige prepozno za darila in da zbirke, zlasti vezane, ne poidejo, priporočamo, da jih naročite takoj.

Knjige so najlepše in najcenejše Miklavževo in božično darilo za mladino pa tudi za odrasle.

Melik, Jugoslavija, II. del.

Levstik VI., Deček brez imena.

Vseh 7 knjig 100 Din namesto 254 Din.

Poština kakor pri III. zbirki.

VIII. zbirka:

(Prevodna knjižnica.)

Goncourt, Dekle Eliza. Roman.

Cervantes, Tri novele.

France Anatole, Pingvinski otok. Roman.

Barbusse, Ogenj. Roman.

Andrejev, Plat zvona. Novela.

Strug Andrej, Jutri. Novela.

Andrejev, Povest o sedmih obeščencih. Novela.

de Coster Charles, Ulenspiegel.

Roman.

Hurban-Vajanski, Leteče sence. Roman.

Fogazzaro, Svetnik. Roman.

Hearn, Knjiga o Japonski.

Vseh 11 knjig 100 Din namesto 206 Din.

Poština kakor pri III. zbirki.

IX. zbirka:

(Pota in cilji.)

Veber Fr., Uvod v filozofijo.

Melik A., Jugoslavija, I. del.

Melik A., Jugoslavija, II. del.

Prijatelj Iv., Predhodniki in idejni utemeljitelji ruskega realizma.

Štribrný, Simon Gregorčič

Veber Fr., Znanost in vera.

Cermelj L., Materija in energija.

Seidl J., Moderna izobrazba.

Vseh 8 knjig 100 Din namesto 221 Din.

Poština kakor pri III. zbirki.

X. zbirka:

(Jutrova knjižnica.)

Veridicus, Pater Kajetan. Roman.

Dumas, Zvestoba do groba. Roman.

Curwood, Onkraj pragozda. Rom.

le Rouge, Misterija. Roman.

London Jack, Roman treh src.

Roman.

Oevre, Richter Frich, Rdeča

mepla. Roman.

Rene, La Bruyere, Hektorjev

meč. Roman.

Zevacco, Papežinja Favsta. Roman.

Vseh 8 knjig 100 Din namesto 248 Din.

Poština 15 Din.